

Pa. 117

Theologie
B. IV. 120

מלכיה

MALACHIAS
PROPHETA:

CVM TRANSLATIONIBVS FONTIS EBRAICI:
CHALDAICA, GRAECA, LATINA, GERMANICA.

AC EXPLICATIONE GRAMMATICA:

LINGVAE ET PROPHETIAE.

ET INDICE MARGINEO

REGNI CHRISTI.

DOCTOR IOHANNES
DRACONITES.

Malach. 3.

*Citò veniet ad Templum suum Dominator, quem vos quæritis:
& Angelus Testamenti, quem vos cupitis.*

LIPSIÆ

IOHANNES RHAMBA EXCVDEBAT.

ANNO M. D. LXIIII.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΝΤΑΠΛΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΤΩΝ
 ἱερῶν καὶ θεοπνεύσων γραφῶν ΙΩΑΝΝΟΥ
 ΔΡΑΚΩΝΙΤΟΥ φραγκῶ ἀπὸ καρῶν
 πόλεως, θεολόγος.

Πνεύματῳ ἡ πρώτη μὲν ἦν χάρις ἡδ' ἀγίοιο,
 ἥσ' τύχον ἐκκλητοὶ Χριστὲ σέβ' ἀμείπολοι,
 αὐτομάτως γλώσσοι λαλῆσαι πάντοδ' ἀπῆσιν,
 κεν' ὅτ' ἐπιζόμενον πνεύματος ἦκε μένθ'.
 δευτέρα δ' αὖ κεχάρις ἐπίστοις ἀγλαὰ δῶρα,
 ἥτορ μὲν φανερώς αὐτοθέως δ' ἐτίστοι,
 ὥς μαθεῖν πᾶσι τε καὶ ἐλλογίμοισι νόμοισιν
 ἀλλοθενῶν γνώμῳ σημασίντ' ἐπέωρ.
 οἷσιν ἐνὶ πρώτοις ἀδ' αμαντιάδης κλέθ' ἔχει,
 ἐξαπλοῦν βίβλων ἐκπροφέρων ἀφενθ'.
 κεν' ὅς ἐυγενέθ' πατέρες πάσις ἡμ' ὀνομασθῶν,
 σέο, θανοντῶν ὑπὲρ Χριστὲ, λεωνίδεω.
 αὐτὰρ ἐπεὶ σὴ χρίσ' ἐκκλησίῃ ἐπατερεῖν,
 παμμήτηρ ἀγνῆς σωζομένων ἀγέλης,
 τηρήσας ἀμελῶς ὑπομνήματα σέο λόγιοι
 χρησθέν τοῖς δυσυχέως ἀγαθῶν,
 καὶ θεοπνευστοὶ τὸτο χάρισμα ἔσθ' ὅρ κατ' ἀπέσθην
 ἐκλεκτὸν κόσμῳ τῷ δ' ἐνί, χρίσῃ, λεῶν,
 δ' ἡ τότε ἀληθείης σωμάτ' ἀγνοίῃ φθοροποιῶν
 πάντ' ἐποιχόμενος θέναν πόλασε βίαν:
 κερδοσῶν τ' ἀσέβης, καὶ φευδ' ἱερῶν κράτ' ἀρχῆς,
 λατρείης πλάσας πᾶσι θεοῖο τρόπῳ,
 καὶ κακὰ πολλὰ ἐπὶ τοῖς δ' ἑτέρου λέκτ' οὐδ' ἀριθμητά.
 ὥς μέγα πῆμα βροτῶν ἐς ἀμάθεια γενεῖ.
 νῦν δ' αὐτὸς θεὸς αὐτὸς ἐλεήσας ποίμνιον οἰκτρός,
 πρὸς ὑσθ' ἰλαοῖς ὁμμάσιν εἰσορόων,
 πλάσσει εἰς πάντας λαμπραῖς ἐνεργεσίῃσιν,
 καὶ τὰ δ' ἀνα σφετέροις δῶρα νέωσιν ἔταυ.
 χρυσάμυνθ' μὲν ὑπηρεσίαις πολλῶν τε καὶ ἐοδῶν,
 κεν' ὅτ' ἄρα πᾶσι δ' ὡς δι' ἐχέριστο,
 τοῖσι δ' ἰωάννης ἐνὶ φραγκογενῆς περὶ ἀλλὰ
 εὐκάρματον τεύξας ἐξεπὸνσε κόπον,
 πεντετάγῃ σοιχῆς ἐνὶ βίβλῳ σήματα χράσας,
 θρόνῳ γλώσσας ῥήμα, τόσῃς δ' ἐμύθ',
 ῥήμα, μόνον θνητῶν γενέθ' σωτήριον ἡμῶν,
 ἀρτίῳ ἐβραίων δημοσίῳ μύθῳ:
 κεν' ὅτ' ἐπωνυμίῃ πατρίθ' ἐλκε δ' ἀκοντῶν,
 ὅξυ' ἀν' ἀρχαῶν χράμματα δ' ἐκτόμῳ.
 ἀνχείτω σοφίῃς τίς εἰς εὐρημασι κομψῆς,
 ὑψιλοφρονέων καὶ περὶ αὐτολογῶν,
 ἔσαι ὅμως δ' ἐδ' ἀκωνίτ' ὅδε γ' ἡμετέροιο
 χρίσιν ἐπωφελίμῳ μόχθῳ ὁμνήσει.
 καὶ τῷ τὸτο μόνον προσηύχεται μὲν, αὐτὰρ ὑπάρξει
 καὶ δ' ἡ πρὸς ξωετῶν εὐχαρίαις αἶνθ' ἐτι.
 εἰδ' ἄρα τις φθονερός μωμῆσε τὰ γὰρ κλυτοῖς ἔργον.
 ἀλλοῦ μιμῆσθαι ἐοδ' ὅγε καὶ δυνάτεις.

ἀπὸ Ἰωαχίμου καμδραζιάδ'.

OMNIBVS CHRISTI MINISTRIS: ET VERBI DEI STUDIOSIS: IOHANNES DRACONITES.

Vr Angelis Domini exercituum, & verbi Dei studiosis CHRISTVM prædicaturis, dedicem Malachiam Prophetam: sunt causæ graues & iustæ. Nam CHRISTI ministros ideo decet nosse Prophetas ac explicare: quia totum Euangelij ministerium, eò vocatur à Petro firmior sermo Propheticus, quòd Prophetæ sunt Apostolorum præceptores, hoc est, CHRISTI nouum Testamentum veteris Prophetijs confirmatur. Et studiosi CHRISTVM prædicaturi, in Prophetis CHRISTVM propterea querere debent: quia nullum aliud doctrinæ Christianæ fundamentum Apostoli posuerunt, nec docturi ponere debent, quàm IESVM CHRISTVM: vnicam illam petram, super quam Ecclesia Catholica, testimonijs Prophetarum & Apostolorum, ædificatur: & contra quam solam, nil possunt omnes inferorum portæ. Quare volebam extare paraclesin Christianam: ceu publicum testimonium: me socium esse CHRISTI ministrorum, & CHRISTVM prædicare studentium fautorem. Nec alius huic nuncupationi sacræ, mihi visus est aptior: quàm Malachias CHRISTI vates.

Equidem minimè demiror, patres nostros: illum habuisse pro Angelo. Non enim loquitur, vt homo: de tota Prophetica doctrina, id est, de Lege & Euangelio. Nec, vt Propheta: vaticinatur de aduentu CHRISTI. Sed de his omnibus, vt Angelus, tamq̃ ore diuino: vt verè dicere possis, quicquid Malachias locutus est: id filium Dei, per os Malachiae locutum esse. Quis enim Angelorum aut hominum: totam Malachiae prophetiam, de abolitione Testamenti veteris, & institutione noui: potuisset artificiosius in duas conciones diuidere, videlicet in Legalem & Euangelicam: quàm is qui locutus est per os sanctorum omnium, qui fuerunt à sæculo, Prophetarum?

Quicquid est in concione legali, fluit è fonte legalium concionum Decalogo: promissis bonis, ad bene viuendum, alliciens: transgressores autem vtriusq̃ tabulæ, comminationibus ancipiti gladio penetrabilioribus, ad pœnitentiam vocans. Oportet enim in Ecclesia Dei τὸν νόμον ὡσεὶ ὡς δὲ νόμος τῶν ἀγγέλων doceri: more Prophetarum & Apostolorum, distinctè.

Quicquid est in concione Euangelica, vel de CHRISTO, vel de ministerio, vel de Ecclesia: manat è promissionibus diuinis, quarum fide iustus viuit. Inter has: vt in annulo renidet aureo gemma preciosa: vaticinium de Elia venturo, id est, Iohanne Baptista, resplendet.

Cernimus autem in Malachia, καθάπερ ἐν κατόπισιν: duplex etiam ministerium & duplicem Ecclesiam, videlicet CHRISTI & Antichristi: ne quis somniet in ministerio defuturos canes, qui Prophetas allatrent. Est omnino prophetia similis illibato flosculo: è quo sugit apicula CHRISTI mel, araneus Antichristi venenum. Inevitabile ministerij fatum est: ubi Deus per CHRISTI ministros templum extruit, ibi Diabolum per Antichristos sacellum adstruere. Quaquam igitur hæc ministerij sors, carni dura videatur: & multos à prædicando Seruatorem deterreat. Attamen pastor animarum, minimè leuem ob causam, vult semper doceri Prophetas: & hanc concionandi methodum de aduentu regnòq̃ CHRISTI in Ecclesia Catholica sonare.

Vidit enim primus & ultimus, in fine Testamenti noui, crudelius præuaricationem vtriusq̃ tabulæ regnaturam: inprimis neglectum ministerij, contemptumq̃ matrimonij, fore maiorem. Horreo peccata maiora τῶν ἀντιχριστῶν enumerare frustra: scitis enim Antichristi regnum tenere primas in mundo oportere, nimirum propter Euangelij contemptum, vt iudicentur omnes qui mendacio adhæserunt.

Conferamus tempora & mores: vix enim maior à sacerdotibus Iudaicis fuit occasio data, citius CHRISTVM in carnem veniendi saluatorem: quàm nunc datur à sacrificulis Antichristi, celerius aduentandi iudicem è cælo. Vidit Malachias à sacerdotibus coæuis negligi totum Mosen: illosq̃ matrimonio concesso abuti, legitimas repudiando, & alienigenas ducendo: populum verò negligere ministerium ita, vt Prophetæ, velut ære manuario, parare victum cogerentur. Si reuiuisceret iam Malachias, & videret à sacerdotibus Antichristi, contemni totum nouum Testamentum CHRISTI: & non solum matrimonio prohibito, mundum à lastauris oppleri scortationibus & adulterijs: sed etiam Antichristi ventres omnia possidere: CHRISTI ministris non habentibus ubi pedem ponant, in terris eorum, qui non verbo & spiritu Dei, sed ferro & flamma regunt Ecclesiam: fame perituri, si non à CHRISTI nutricijs, id est, Principibus Christianis sustentarentur. Quid obsecro diceret? Num videns etiam profanationem cænæ Domini tantam, vt mundus illabi possit: num tempus esse clamitaret, CHRISTVM è cælo veniendi iudicem, & veteres cum nouis, vtriusq̃ Testamenti calcatores igne comburendi? Veniet enim Dominus IESVS è cælo, cum Angelis potentie suæ, & flamma ignis: daturus vindictam ijs, qui non nouerunt Deum, & non crediderunt Euangelio Domini nostri IESV CHRISTI: qui pœnas dabunt in interitu æternas, à facie Domini & à gloria

à gloria virtutis eius : dum venerit admirandus in omnibus sanctis, qui crediderunt eius verbo : quorum corpora clarificabit omnipotens, ut eius imagini conformes, secum in regno caelorum perpetuo vivant.

Hæc nos scientes : mea dulcissima in CHRISTO pectora : ante & propter aduentum hunc, observemus nosmetipsos : & diligenter evoluamus scripturas sanctas, κατ' ἐντολὴν ἐξουσίᾳ τὰς γραφὰς, id est, CHRISTVM omnis scientiæ & sapientiæ thesaurum, ideo quæramus in fonte sacrae Theologiæ Moise, eiusq; interpretibus Prophetis : ut novum Testamentum CHRISTI perfectius intelligere, feliciusq; tractare possimus in Ecclesia : quæ nil habet in hac lachrymarum valle solatij, præter verbi ministerium. In matrimonio viuentes inculpatè : fideles simus dispensatores mysteriorum Dei, iuxta præscriptum novi Testamenti. Charitate flagrantes, humilitate summa, perferamus ærumnas ministerij, fugitantes litium : scientes libellum memorialem scriptum à Domino exercituum : qui patefaciet in aduentu suo, libris apertis, quid inter CHRISTI ministros, & Antichristi ventres, intersit.

Enimvero (quoniam CHRISTVS prædicandus est, donec veniat : & præstantes Ecclesiæ ministri decedunt) necessitas ingens telum cogit, de ministerij propagatione cogitare. Per Dominum ergo messis : eò voluit mea dedicatio, Ministris Ecclesiæ verbi studiosos adiungere, ut indicarem, quàm cupiam Ierosolymæ cælesti nunquàm defore speciosos Evangelistarum pedes, qui pacem adnuncient, & speculatores, qui salutem nostri Dei prædicent omnibus finibus terræ. Paulus autem vult, speculatores esse potentes in scripturis sanctis : quæ virtus episcopalis, manat è solida CHRISTI noticia : quam ex Prophetis hausèrunt doctores novi Testamenti, præceptoresq; nostri memoriæ sacrosanctæ. Ut ergo CHRISTVM prædicare cupientes : ex hoc Propheta nonnihil CHRISTI noticiæ haurirent, id est, Prophetam intelligerent loquentem sancta lingua, quæ gnomon & regula studij theologici est. Volebam, non solum unicuique Hebræo verbo, Caldaicum, Græcum, Latinum, Germanum, subijcere : ut, quod vna lingua fonti non adferret intellectus, hoc altera præstaret. Sed etiam Pentaplum adaugere Commentariolo Grammatico : quò sensus item Germanus verborum fontis omnium perfectius teneretur.

Esset mihi religio : si quid offendifsem in quovis interpretum, vel superfluum, vel diminutum, vel redditum perperam, μὴ καταλείψω. Non enim mihi sumo virgulam censoriam. Nec de Commentario alieno glorior : contentus, quòd ingressuris adytum Prophetæ, quasi ianuam aperiat. Quoniam ergo labor tantus, in præsentiarum nil aliud querit : nisi ut ego studiosiq; fontem Prophetæ melius intelligamus : sciamusq; ubi CHRISTVS sit promissus. Candidus lector prouerbij memor ἡ σὺν νόμῳ τῷ πρωτοπρεσβυτέρῳ facile condonabit in opere peroperoso τὰ σφάλματα, si quid vsquam aberratum est, correcturo.

Illud : non propter Iudeos tantum, sed magis propter studiosos : intermittere non potui, quin omnia Prophetæ verba de regno CHRISTI, vel rubris pingerem literis, vel indice margineo insignirem, C, Christum, * ministerium, E, Ecclesiam, designante. Quid enim ad nos, quòd verpi nolunt credere : quem prædixit Malachias Dominatorem statim in templum suum venturum, esse Dominum nostrum IESVM CHRISTVM Ierosolymæ pro nostris peccatis crucifixum ? Si didicerint ex Malachia studiosi : Catholicam Ecclesiam CHRISTI nil aliud esse, quàm cætum מְבַקְשִׁים אֶרֶן וְהַפְּצִים מִלְּאָה הַבְּרִיָּה nec dignum esse regno caelorum, qui non circumfert in corde suo Dominum IESVM : quid enim pectus expers CHRISTI nisi barathrum ? sperabo plus illos emolumenti percepturos, è Prophetis maioribus euulgandis.

Quod superest, oro Dominum IESVM : ut gubernatores exuscitet ad cogitandum, an possit hac ratione ministerium nonnihil adiuuari : si velut opificio Pentapli donis spiritus per doctos ipsorum correcti vulgatiq; prælectionem fontium Solymorum & Græcorum perennem, quasi coronidem imponant. Sic enim futuri sunt in promptu, CHRISTI noticia potentes : qui succedant ministris deficientibus : mittiq; possint in alias terras, prædicatum aduentum CHRISTI.

Ac quoniam Apostolus prædixit, Antichristum nonnisi claritate aduentus iri deletum. Et Daniel vaticinatus est : ante resurrectionem mortuorum, eos qui docent alios iusticiam, fulsiros tanquam stellas, in omnem æternitatem. Confidam in DOMINO, quasi tres soles visos, dum hæc scriberem, implementum voti mei, hoc est incrementum ministerij, portendere. Considerans enim aduentum CHRISTI, qui dixit : Erunt signa in Sole. Sol autem in Malachia, CHRISTVM adumbrat : & tres in Sole res, puto circulus, fulgor, calor, tres unius Deitatis personas. Cur non diuinem per CHRISTVM ? è triplo solis fulgore triplex diuinæ triados beneficium elucere, videlicet ardentius verbi studium, exercitum Evangelistarum maiorem, asylum confessorum Evangelij maximum. Parelijs verò disparentibus, unius solis fulgore subindicari : per Dei patris misericordiam, & spiritus sancti cooperationem : CHRISTI noticiam eò clarius fulsuram, quò seuerius diuina iusticia viuos & mortuos iudicabit. Adeò solis etiam fulgor insolitus : incrementum ministerij, salutemq; Ecclesiæ, prædicat. CHRISTO soli gloria : salus Ecclesiæ perennis.

Lipsiæ in ædibus Martini Hefneri, CHRISTI ministrorum & verbi Dei studiosorum amici. M. D. LXIII. Die quo 1497. natus est pius Philippus Melanthon : diuinorum & humanorum studiorum decus æternum.

C A P V T P R I M V M.

מִשָּׁנָה רַבָּר יְהוָה אֵל יִשְׂרָאֵל בִּיד מִלֵּאכִי:

מִלֵּאכִי	בִּיד	יִשְׂרָאֵל	עַל	רַבָּר	פִּתְגָמָא	מִשָּׁנָה
τὸ μαλαχίαν	ἐν χειρὶ	Ἰσραὴλ	ἐπὶ	κυρίου	τὸ λόγος	τὸ ἄμμιμα
Malachiam	per	Israelem	ad	Domini	verbi	Onus
Malachi	durch	Israel	wider	des Herrn	der rede	Dis ist die last

אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וְאָמַרְתֶּם בְּמִוָּה

בְּמִוָּה	וְאָם תִּימְרוּן	יְי	אָמַר	יְהוָה	רַחֲמִימִי
ἐν τίνι	ὡς εἶπατε	ὁ κύριος	λέγει	ὑμᾶς	ἠγάπησα
ecquo	& dicitis	Dominus	inquit	vos	dilexi
Womit	so spricht je	der Herr	spricht	euch	ich hab lieb

אֶהְבֵּתֶנּוּ: חֵלֹא אַח עָשׂוּ לִיעֶקֶב נָאִם

אָמַר	לִיעֶקֶב	עָשׂוּ	אַחָא	חֵלֹא	רַחֲמִימִי
λέγει	τὸ Ἰακώβ	Ἰσαὺ	ὁ ἀδελφός	οὐχὶ	ἠγάπησα ὑμᾶς
inquit	Iacobi?	Efau	frater	Eftne	dilexti nos?
spricht	Jacob?	Efau	bruder	ist nicht	hastu vns lieb?

יְהוָה וְאָהֵב אֶת יַעֲקֹב וְאֵת עָשׂוּ שְׂנֵאתִי:

רַחֲמִימִי	יְי	יְהוָה	עָשׂוּ	וְאֵת	יַעֲקֹב
ὁ κύριος	ἠγάπησα	τὸν	Ἰακώβ	καὶ	ἠμίσησα
Dominus	at dilexi	ipsum	Iacob	&	odi
der Herr	den noch hab ich lieb	den	Jacob		ich hasse

וְאֲשִׁים אֶת הָרִיר שְׂמִימָה וְאֵת נַחֲלָתוֹ

וְשִׁימָתִי	יְי	יְהוָה	לְצִירָה	שְׂמִימָה	וְאֵת נַחֲלָתוֹ
καὶ ἔταξα	τὸ ὄρος	ἐν ὁμοιότητι	αὐτῶν	καὶ	καὶ κληρονομία αὐτῶν
& redeg	montem eius	in solitudinem	montem eius	&	hereditatem eius
und hab gemacht	sein gebirge	ode	sein gebirge		sein erbe

לְחַנּוּת מִדְּבָר: כִּי תֹאמַר אֲדָרִים רִשְׁשָׁנוּ

לְצִירָה	מִדְּבָר	כִּי	תֹאמַר	אֲדָרִים	רִשְׁשָׁנוּ
ἐν τῷ δ' δ' δ' δ' δ'	ἐρημὸν	ἐὰν	ἔξῃ	ἡ ἰδομαία	κατ' ἐσθ' π' αὐ
velut draconum	desertum	si	dixerit	Edom	attenuati sumus
den drachen	zur wüsten	wo	sprechen wird	Edom	wir sind verderbet

וְנִשְׁוֹב וְנִבְנֶה חֲרִבּוֹת בָּה אָמַר יְהוָה

בָּעֵן עֲתִירָא נְהִיב	וְנִבְנֶה	חֲרִבּוֹת	בָּה	אָמַר	יְהוָה
καὶ ἐπισκεψώμεθα	καὶ ἀνοικοδομήσωμεθα	τὰς ἡρημομύνας	καὶ ἀνοικοδομήσωμεθα	λέγει	ὁ κύριος
at reuertemur	& reficiemus	vastata	& reficiemus	inquit	Dominus
aber wir wollen vns feren	und wollen bawen	das wüste	und wollen bawen	spricht	der Herr

A צבאות

עֲבָאוֹת חֲמִיחַ יִבְנוּ וְאֲנִי אֶחֱרֹס וְקִרְאוּ

וְקִרְאוּ	אֶפְסֹר	וְאֲנִי	יִבְנוּ	אֲבָאוֹת	חֲמִיחַ
ἢ ἐπικληθήσεται	καταστέλω	ἐγὼ δὲ	οἰκοδομήσονται	αὐτοὶ	ὁ παντοκράτωρ
& vocabunt	demoliar	ego verò	ædificabunt	ipsi	exercituum
vnd sollen heißen	wil abbrechen	aber ich	werden bauen	sie	Sebaoth

לֶחֶם גָּבוֹל רְשָׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר יַחֲוֶה

יַחֲוֶה	תְּחִיבָא	רְשָׁעָה	וְעַמָּא	רִי	רָגִיז	יְיָ
αὐτοῖς	ὅρια	ἡ ἀνομία	ἢ ὁ λαὸς	εἰς ὃν	ἐθυμώθη	ὁ κύριος
eos	terminum	impietatis	& populus	cui	succenset	Dominus
sie	grenze	die verdammte	vnd ein volck	vber das	zürnet	der Herr

עַר עוֹלָם: וְעֵינֵיכֶם תִּרְאִינָה וְאַתֶּם

וְאַתֶּם	וְעֵינֵיכֶם	תִּרְאִינָה	עַר	עוֹלָם
καὶ ὑμεῖς	ὁφθόντα	καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν	εἰς	αἰῶνας
& vos	uidebunt	& oculi uestri	in	perpetuum
vnd jr	werden sehen	vnd ewer augen	bis in	ewigkeit

תֹּאמְרוּ יִגְדֵּל יְהוָה מֵעַל לְגָבוֹל יִשְׂרָאֵל:

יִשְׂרָאֵל	תְּחִיבָא	יְהוָה	יִגְדֵּל	יִסְגִּי	תִּימְרוּן
Ἰσραὴλ	ὅρια	ὑπεράνω	ὁ κύριος	ἐμεγαλύνθη	ἐρεῖτε
Israel	termino	in	Dominus	magnificus est	dicetis
Israel	den grenzen	in	der Herr	ist herrlich	werdet sagen

כֵּן יִכְבֵּר אָב וְעַבְדּוֹ אֶרְנֵי וְאַם אָב אֲנִי

אֲנִי	אָב	וְעַבְדּוֹ	אֶרְנֵי	וְאַם	אָב	כֵּן
ἐγὼ	ὁ πατήρ	καὶ ὁ δούλος	καὶ ὁ δούλος	καὶ ὁ πατήρ	ὁ θεός	ὁ υἱός
ego	pater	& seruus	& seruus	patrem	honorat	filius
ich	ein vater	bin nu	seinen Herrn	vnd ein knecht	den vater	sol ehren

אֵיךְ כְּבוֹדִי וְאַם אֶרְנֵי אֲנִי אֵיךְ

אֵיךְ	אֶרְנֵי	כְּבוֹדִי	וְאַם	אֶרְנֵי	אֵיךְ
ὅπου ἐστὶ	ἐγὼ	ὁ κύριος	καὶ εἰ	ὡς ὁ δόξα μου	ὅπου ἐστὶ
ubi est	ego sum	Dominus	& si	honor debitus?	ubi est
wo ist	ich	ein Herr	vnd so	mein ehre?	wo ist

כֹּהֲנָי אָמַר יְהוָה עֲבָאוֹת לָכֶם חֲבַחֲנִים

חֲבַחֲנִים	אָמַר	יְהוָה	עֲבָאוֹת	לָכֶם	כֹּהֲנָי
ὁ φόβος μου	λέγει	ὁ κύριος	ὁ παντοκράτωρ	ὑμῖν	ἱερεῖς
timor mei?	inquit	Dominus	exercituum	vobis	sacerdotibus
mein furcht?	spricht	der Herr	Sebaoth	euch	priestern

כֹּהֲנֵי שָׁמַי וְאָמַרְתֶּם בְּמִיחַ בְּיָנִי אֵת שְׁמִי:

שְׁמִי	בְּמִיחַ	בְּיָנִי	אֵת	שְׁמִי
ὄνομα σός	ἐπὶ τίνι	ἐφ' αὐτῷ	τοῦ ὀνόματός μου	οἱ φαντίζοντες
nomen tuum?	ecquo	wo mit	& dicetis nomen meum	qui despiciunt
deinen namen?	verachten wir	so spricht jr	meinen namen	die verachten

מגישים

מִגִּישִׁים עַל מִזְבְּחִי לֶחֶם מִגָּאֵל

מִגִּישִׁים	קֶרֶבֶן	מִזְבְּחִי	עַל	מִקְרִבִּין אֶתְכֶם
ἡλιγασμῶν	τὸν ἅγιον	θυσιαστήριον μὲν	ἐπὶ	προσάγοντες
pollutum	panem	aram meam	ad	affertis
vnrein	brod	meinem altar	auff	ir opffert

וְאָמַרְתֶּם בְּמִוָּה גֵּאֵלֵנוּהָ בְּאִמְרָתְכֶם שֶׁלֶחֶן

וְאָמַרְתֶּם	בְּאִמְרָתְכֶם	מִזְבְּחִי	בְּמִוָּה	וְאֵם תִּימְרוּן
καὶ εἵπατε	ἐν τῷ λέγειν ὑμῶν	ἡλιγασμῶν σε	ἐν τίνι	καὶ εἵπατε
& dicitis	eo quod dicitis	polluimus te?	ecquo	& dicitis
so sprecht ir	damit das ir sager	opffern wir vnrein?	womit	so sprecht ir

יְהוָה נִבְיָה חוּא: וְכִי תִגִּישׁוּ עֹרֹר

יְהוָה	נִבְיָה	חוּא:	וְכִי	תִגִּישׁוּ	עֹרֹר
κυρίου	ἐξ ὁμοῦ	ἐστὶ	καὶ ἅρ	προσάγαγε	τύφλου
Domini	vilis	est	Et cum	offertis	cæcum
des Herrn	nicht zuachten	ist	Und wenn	ir bringet	ein blindes

לִזְבַּח אִיו רָע וְכִי תִגִּישׁוּ בָּסֶחַ וְחֶלֶח

לִזְבַּח	אִיו	רָע	וְכִי	תִגִּישׁוּ	בָּסֶחַ	וְחֶלֶח
εἰς θυσίαν	οὐκ ἐστὶ	κακόν	καὶ ἅρ	προσάγαγε	χλωρόν	καὶ ἀγρῶτον
ad sacrificium	non est	malum	& cum	offertis	claudum	& ægrotum
zu opffern	böse mus nicht sein	böse mus nicht sein	und wenn	ir bringet	ein lames	oder frances

אִיו רָע חֲקָרִיבָהוּ נָא לִפְחָתָהּ חִירָצָה

אִיו	רָע	חֲקָרִיבָהוּ	נָא	לִפְחָתָהּ	חִירָצָה
οὐκ ἐστὶ	κακόν	προσάγαγε αὐτὸ	καὶ ἅρ	πρὸς τὸν ἅγιον	ἐν προσδοξίᾳ
non est	malum	affer illud	quæso	principi tuo	putasne te placitum illi?
böse mus nicht sein	böse mus nicht sein	bring es	lieber	deinem Fürsten	was gilst ob du im gefallest?

אִיו חִישָׁא פְּנִיבָה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

אִיו	חִישָׁא	פְּנִיבָה	אָמַר	יְהוָה	צְבָאוֹת:
ἢ	ἐλπίεται	πρόσωπόν σου	λέγει	κύριος	ὁ παντοκράτωρ
aut	putasne respiciet	personam tuam?	inquit	Dominus	exercituum
oder	meinstu das er ansehe	dein person?	spricht	der Herr	Sebaoth

וְעַתָּה חֲלֹף נָא פְּנִי אֵל וְיִחַנְנָה מִיָּדְכֶם

וְעַתָּה	חֲלֹף	נָא	פְּנִי	אֵל	וְיִחַנְנָה	מִיָּדְכֶם
νῦν	ἐξ ἑλάσσεο	καὶ ἅρ	πρὸς τὸ προσώπον	καὶ ἐλπίσαι ἡμᾶς	καὶ ἅρ	ἐκ χειρὸς ὑμῶν
& nunc	quæso precamini	faciem	Dei	ut misereatur nostri	vestra culpa	von ewren henden
zu so	lieber	das angesicht	Gottes	das er uns gnedig sey		

חִיתָהּ יָאֵת חִישָׁא מִבְּס פְּנִים אָמַר יְהוָה

חִיתָהּ	יָאֵת	חִישָׁא	מִבְּס	פְּנִים	אָמַר	יְהוָה
γέγονε	τὸ	ἐλπίεται	ἐξ ὑμῶν	πρὸς τὸ προσώπον	λέγει	κύριος
factum est	hoc	putasne respiciet	vestram	personam?	inquit	Dominus
ist geschehen	solchs	ewer meinet ir er wird ansehen		person?	spricht	der Herr

צְבָאוֹת: מִי גַם בְּכֶם יִיסָגֵר דְּלָתַיִם

צְבָאוֹת	מִן	גַּם	בְּכֶם	יִיסָגֵר	דְּלָתַיִם
ὁ παντοκράτωρ	τίς	καὶ γε	ἐν ὑμῖν	ὁ κλειόμενος	τὰς θύρας
exercituum	quis	etiam	inter uos est	qui uel claudat	ostia?
Sebaoth	wer	auch	ist vnter euch	der da zuschlies	eine thüre?

וְלֹא תִאֲדָרוּ מִזִּבְחֵי חֵנֶם אֵינִי לִי חֶפֶץ

וְלֹא	תִקְרִיבוּן	עַל זִבְחֵי	מִן	לֹא	קִרְבִּי	רְעוּא
ὡς οὐκ	ἀνάφετα	τὸ θυσιάζον μου	δωρεάν	οὐκ ἐστὶ	μοι	δέλωμα
vt non	incendatis	in ara mea	gratis	nilest	mihi	quod placeat
vnd nicht	je zündet sewr an	meinem altar	vmbsonst	Keinen	ich hab	gefallen

בְּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָח לֹא

בְּכֶם	אָמַר	יְהוָה	צְבָאוֹת	וּמִנְחָח	לֹא
ἐν ὑμῖν	λέγει	κύριος	ὁ παντοκράτωρ	καὶ τὸ θυσιάζον	μὴ
in uobis	inquit	Dominus	exercituum	& munus cibarium	hand
an euch	spricht	der Herr	Sebaoth	vnd das speisopffer	nicht

אֶרְצָה מִיָּדְכֶם: בִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד

אֶרְצָה	מִיָּדְכֶם	בִּי	מִמִּזְרַח	שֶׁמֶשׁ	וְעַד
προσδέχομαι	ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν	ὅτι	ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς	τῆς ἡλίου	καὶ ἕως
ist mir angenehme	de manib. uestris est acceptum mihi	nam	ab ortu	solis	ufqz ad
	von ewren henden	den	von auffgang	der Sonne	bis zum

מִבּוֹאֵי גְדוֹל שְׁמִי בְּגוֹיִם וּבְכֹל מְקוֹם

מִבּוֹאֵי	גְדוֹל	שְׁמִי	בְּגוֹיִם	וּבְכֹל	מְקוֹם
ὅσῳ μὲν	μέγα ἔσται	τοῦνομα μου	ἐν τοῖς ἔθνεσιν	ἐν παντί	τῷ τόπῳ
occasum eius	magnificabitur	nomen meum	inter gentes	& in omni	loco
eten nidergang	sol herlich werden	mein name	vnter den Heiden	vnd an allen	orten

מִקְטֹר מִגַּשׁ לְשִׁמִּי וּמִנְחָח טַהוֹרָה בִּי

מִקְטֹר	מִגַּשׁ	לְשִׁמִּי	וּמִנְחָח	טַהוֹרָה	בִּי
θύμαμα	προσάγεται	τῷ ὀνόματι μου	καθαρόν	καθαρόν	καθαρόν
adolebitur	offeretur	nomini meo	& munus	purum	purum
sol gereuchert werden	meinem namen geopffert werden	vnd speisopffer	ein reines	vnd speisopffer	ein reines

גְדוֹל שְׁמִי בְּגוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

גְדוֹל	שְׁמִי	בְּגוֹיִם	אָמַר	יְהוָה	צְבָאוֹת
μέγα ἔσται	τοῦνομα μου	ἐν τοῖς ἔθνεσιν	λέγει	κύριος	ὁ παντοκράτωρ
magnificabitur	nomen meum	inter gentes	inquit	Dominus	exercituum
sol herlich werden	mein name	vnter den Heiden	spricht	der Herr	Sebaoth

וְאַתֶּם מְחַלְלִים אוֹתוֹ בְּאִמְרֵיכֶם שְׁלַח

וְאַתֶּם	מְחַלְלִים	אוֹתוֹ	בְּאִמְרֵיכֶם	שְׁלַח
ὑμεῖς δὲ	βεβαλῶτε	αὐτὸ	ἐν τῷ λέγειν ὑμῶν	ἐν τῷ λέγειν ὑμῶν
vos autem	contaminatis	illud	eo quod dicitis	damit das je saget
je aber	entheiligt	in		

יְהוָה מִגֵּאֵל הוּא וְזִיכְרוֹ נִבְיָה אָבְלוּ:

מִיָּנִיָּה	מִתְנַחֵם	וּבְסִינָה	הוּא	בְּסִיר	דְּרִיבָה
βρώματα αὐτοῦ	ἐξεδένωται	ἢ ἐπιτιθέμενος	ὅτι	ἡλοιογυμνῶν	τὸ κύριον
cibusque eius	vilis est	& sermo eius	est	inquinata	Domini
sampt seiner speis	ist veracht	vnd sein opffer	ist	vnheilig	des Herrn

וְאָמַרְתֶּם הֵנָּה מִתְלַחֵחַ וְחִפְחִתֶּם אֹתוֹ

יִתִּיָּה	וְשִׁנִּיקֶתֶן	דְּאִיתִינָא מִלִּיאִיתִינָא	הָא	וְאָם תִּימָרוּן
αὐτὸ	καὶ ἐξεφυσήσατε	ἐκκακοπαθείας ὅτι	ἰδοὺ	καὶ εἶπατε
illud	& exufflatis	defatigatio	ecce	& dicitis
es	vnd schlahet in wind	es ist nur mühe	sibe	vnd jr sprecht

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְחִבַּאתֶם גִּזְלֵי וְאֵת

וְיָת	גִּזְלֵא	וּמִיָּנִיָּה	צְבָאוֹת	וְיָי	אָמַר
καὶ	ἄρπαγμα	ἢ εἰσφερέτε	ὁ παντοκράτωρ	ὁ κύριος	λέγει
&	raptum	& affertis	exercituum	Dominus	inquit
vnd	das geraubet	vnd jr opffert	Zebooth	der Herr	spricht

הַפֶּסֶחַ וְאֵת חֲחִלָּה וְחִבַּאתֶם אֵת חֲמִינָחָה

קִרְבֵּן	יָת	וּמִיָּנִיָּה	וּמְרִישׁ	וְיָי	הַחֲחִיר
θύσιον	αὐγ	καὶ εἰσφερέτε	ἄρρωστον	καὶ	τὸ χωλόν
munus		& affertis	agrotum	&	claudum
speisopffer		vnd opffert denn	frances	vnd	lames

הָאֶרֶצָה אֹתָהּ מִיָּדְכֶם אָמַר יְהוָה:

וְיָי	אָמַר	מִיָּדְכֶם	יִתִּיָּה	הָאֶקְבֵּל בְּרָעוֹא
κύριος	λέγει	ἐκ τῆ χειρὸς ὑμῶν	αὐτὰ	εἰ προσδέξομαι
Dominus	inquit	de manu uestra?	illud	acceptumne mihi esset
der Herr	spricht	von ewer hand?	folchs	solt mir gefallen

וְאֶרְוֶה נֹכֵחַ וְיֵשׁ בְּעֶרְוִי זָכָר וְנִזְדָּר

וְיָי	אָמַר	מִיָּדְכֶם	וְיָי	וְיָי	וְיָי
κύριος	λέγει	ἐκ τῆ χειρὸς ὑμῶν	αὐτὰ	αὐτὰ	αὐτὰ
Dominus	inquit	de manu uestra?	illud	acceptumne mihi esset	illud
der Herr	spricht	von ewer hand?	folchs	solt mir gefallen	folchs

וְזִיכְרוֹ מִשְׁחָה לִּיְהוָה בִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי

וְיָי	אָמַר	מִיָּדְכֶם	וְיָי	וְיָי	וְיָי
κύριος	λέγει	ἐκ τῆ χειρὸς ὑμῶν	αὐτὰ	αὐτὰ	αὐτὰ
Dominus	inquit	de manu uestra?	illud	acceptumne mihi esset	illud
der Herr	spricht	von ewer hand?	folchs	solt mir gefallen	folchs

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁמִּי נִזְרָא בְּגוֹיִם:

וְיָי	אָמַר	מִיָּדְכֶם	וְיָי	וְיָי	וְיָי
κύριος	λέγει	ἐκ τῆ χειρὸς ὑμῶν	αὐτὰ	αὐτὰ	αὐτὰ
Dominus	inquit	de manu uestra?	illud	acceptumne mihi esset	illud
der Herr	spricht	von ewer hand?	folchs	solt mir gefallen	folchs

ARGVMENTVM.

Aldè mihi placet consilium omnipotentis & sempiterni Dei: per & propter filium suum Dominum nostrum IESVM CHRISTVM: non in aliud Prophetas omnium sæculorum excitantis spiritu CHRISTI sancto: nisi vt de aduentu CHRISTI vaticinarentur, & prædicatione Legis & Euangelij colligerent Ecclesiam, instar CHRISTI, secum in regno cœlorum perpetuò victuram. Inter hos Malachias Prophetarum ordine quidem vltimus, sed prophetico spiritu facilè primus: regnat vaticinando de aduentu CHRISTI, & colligendo cœtum filio Dei. Nam Legis interpres & pœnitentiæ concionator est grauissimus: & doctor Euangelij, promittens resuscitantibus & credentibus iusticiam ac salutem æternam in CHRISTO, sanctissimus. Quoniam ergo vates aduentus CHRISTI: mirus est artifex propheticæ methodi. Volebam ego pentaplo: grammaticam explicationem linguæ & prophetiæ, tanquàm auctarium quoddam adijcere: hoc est, prædicaturos aduentum CHRISTI, & collecturos Ecclesiam filio Dei, labore nonnullo subleuare.

CAPITIS PRIMI SVMMMA.

Primum caput damnat ac describit Iudæorum & sacerdotum ingratitude et rebellionem tantam: vt propter eam Testamentum vetus aboleat & nouum instituat. Sed nos docendi gratia: caput, quasi communem locum, in sex membra diuidamus.

PRIMUM MEMBRVM habet Epigraphen: docentem, cur, à quâ, per quem, ad quem, huius libri prophetia facta sit.

משא à נשא propriè onus, latio, portatio: impropriè verò נבואה prophetia: sicut ait ra. da. in ra. נקרא תנבואה משא שהיא נשאת בפי האדם id est, vocabatur prophetia onus, quia portabatur. i. referebatur ore hominis. Est ergò משא definitore Ra. Sal. נבואה אשר יאמר אל בני ישראל id est, res quæ tradita erat ipsi Malachiae, vt portaret eam ad filios Israël. Eadem phrasis latinorum: ferre legem & ferre sententiam. Sicut igitur hic משא significat grauem transgressorum reprehensionem: ideò dictam onus, quòd non solum Prophete impietas & blasphemia sacerdotum & populi, verum etiam sacerdotibus & populo reprehensio Prophete, magnum esset onus & importabile. Ita semper indicat משא prophetiam aliquid in se grauitatis & austeritatis habere: excepto Pro. 31. vbi significare potest doctrinam humanitatis. Lucet autem simul è vocabulo משא Deo iusto & misericordii, tam graue onus fuisse Legis transgressionem & sacerdotij profanationem: vt synagogam abolere, & loco testamenti veteris instituere nouum, cogitarit.

מלאכי meus angelus, cum nomine מלאך conueniens. Ebræi putant iod in fine non affixum sed hæmanticum esse: vocantq̃ illud יוד חתום iod profapiae, quod fini propriorum nominum adijciatur. Chaldaeus putat Malas

Malachiam fuisse ספרא id est Esra scribam. Sed ego sentio cum אבן עזרא dicente. ויש אומרים שהוא עזרא ולפי דעתו שהוא שמו באשר הוא. Id est, sunt qui dicunt, quod iste sit Esra: ego autem sentio, quod dictus sit vt scriptum hic, estq̃ vltimus Prophetarum.

בְּיָרָא indicat per quem, & quando sit hæc prophetia facta: videlicet Malachiam post Hagæum & Sachariam Ierosolymæ prophetasse: nec adeo tempore multum ante CHRISTI aduentum, quod lucet è tertio capite. Adscribam Philippi Melanthonis verba. Si vixit Malachias post Sachariam: incurrit eius ætas ferè in Ochum & Alexandri Macedonis tempora. Antecessit igitur Maccabæos & Phariseos non longo tempore: sunt autem anni à Iuda Maccabæo ad natalem CHRISTI 160. Quid verò docuit Malachias?

דְּבַר יְהוָה Verbum Dei nil aliud hîc est, quàm doctrina Legis & Euangelij: vocans peccatores ad pœnitentiam, & resipiscentibus peccatorum remissionem in CHRISTO promittens. Vult ergo docere: totam hanc prophetiam esse à Deo, nilq̃ aliud quàm Legem & Euangelion sonare. Legem: vt primo, secundo, tertio capitibus docet pœnitentiam. Euangelion: vt primo, tertio, quarto capitibus, de CHRISTI regno vaticinatur. Et si primum & tertium capita, simul & Legem & Euangelion spirent: vt autem secundum est totum legale: sic quartum est totum Euangelicum.

אֵל יִשְׂרָאֵל Indicat ad quem sit factum hoc Domini verbum. Per autem Israellem intelligo: non regnum Israeliticum, tunc vastatum: sed duodecim tribus Israelis tum confusas, postq̃ reditum è Babylone quasdam reliquias Patriarchæ Iacobi. Contra quas ideo prophetat: quia pars magna nec Legem seruauit, nec promissionibus Euangelij credidit.

2 SECUNDVM MEMBRVM habet propositionem: qua non solum orditur à commemoratione beneficiorum, vt exprobrationem ingratitudinis accusationemq̃ exaggeret: sed etiam probat erotate, seu exemplo Iacobi dilecti, & Esau odiosi, dilectionem erga Israellem. Quam sanè confirmat antithesi, qua diluit obiectionem: amplificationemq̃ ex collatione Idumææ & Iudeæ, suum amorem erga Iacobum clarius declarat.

אֶתְחַבֵּי Propositio: commemorans Dei beneficia, quibus amorem suum declarat. Est. n. Deum amare Israellem: in duodecim tribus Israelis, Deum maiora contulisse beneficia, quàm in omnes mundi nationes: teste Ps. 147. non fecit taliter vlli nationi. Scriptum est autem: quem diligit corripit. Et iterum: Spiritus corda certificat. Simul ergo docet: Spiritum fide promissionum corda sanctorum in cruce sic inflammare, vt credant & confiteantur se non vt sentiunt, à Deo reiectos esse: verum vt Deus promittit, se diligî à Deo, liberatumq̃ iri propediem. Quid autem impietas?

בְּמַה describit ac exprobrat ingratitudinem: sic enim relatrant auditores carnales Prophetis, Deum esse propicium adflictis, docentibus. Caro

Caro namq[ue] spiritus expers verbi fidei: murmurat in cruce contra Deum & Prophetas: nec credit Deum propitium esse aut fore. Docet igitur hominem carnalem, Prophetis obloqui solere: & non solum aliter iudicare non posse, quam dum absunt bona promissa, abesse Deum quoque: verum etiam non agnoscere bonam erga se Dei voluntatem, sed impatientem manere desperareq[ue].

הלוא ratio⁹ rationem propositionis reddit ab exemplo: probatq[ue] non solum promissionibus & beneficijs Iacobo posterisq[ue] exhibitis & exhibendis: sed etiam omnibus comminationibus & plagis, quibus afflic⁹ tus est Esau, propter odium Iacobi posteritatisq[ue] eius: se Iudæos progeniem Iacobi, præ cunctis nationibus terre diligere, nedum Idumæis: qui tamen diligendi videbantur, propter fraternitatem. Sed quis dicet ad figulum: cur vnum vas ad honorem fingis, alterum ad contumeli⁹ am? Rom. 9.

ואהבאת יעקב⁹ Iacobum diligere à Deo, est: eligi ad salutem, nondum etiam natum Gen. 25. nato promittere CHRISTVM Gen. 28. dare verbum præ cunctis Gentibus Ps. 147. vastatum propter delicta, ab hostibus etiam gentilibus restitui in integrum, vt à Cyro Dario cæteris, quod in Esra legimus: & quid non promittit boni Iacobi posteris Deus in Prophetis?

ואה עשו שנאתי⁹ Esau odio haberi, est: negligi & sibi relinqui, ita vt semper Iacobum propter dona sibi negata persequatur: q[uod] Obadias illi obijcit. Quomodo verò Deus per suos Prophetas, ob incredulitatem & odium, Esau comminetur exitium: lege Iere. 49. Ezech. 25. Amos 1. Ps. 60. Vult ergo docere: sine viribus, operibus, meritis vllis: Deum suscepisse Iacobum, & Esau neglexisse: dum adhuc essent in vtero materno Gen. 25.

הריו. שום fut. Hiphil à שום⁹ Mons Esau aliàs Seir: est ille mons Idumææ, qui ad meridiem Iudææ: de quo Gen. 14. Deut. 2. Ios. 1. Iesa. 21. Ezech. 25. Prophetia de vastatione Idumææ nunquam instaurandæ corporaliter: cepta est impleri, dum Saul oppugnauit Idumæos 1. Sa. 14. & David illos subiugauit 2. Sa. 8. & 1. Chro. 19. per Monarchias autem finita est. תנוה. mas. est fe. תנין.

ארום Occupatio seu Antithesis: quam nos explicaturi duas in partes diuidamus. רששו præ. Pual à רשש⁹. Notat verbis Occupationis superbiam eandem contra Deum & homines, ac rebellionem in aduersis, quam in rebus secundis habebant: teste Obad. 1. dicente, superbia cor tuum fefellit, vt diceres.

המה יבנו Prima antitheseos seu occupationis parte de Idumæa cum Iudæa collata: non solum comminatione sed etiam amplificatione, clarius amorem suum erga Israël ostendit probatq[ue]. גבול רשעה. Id est, homines apud quos nullus est verus Dei cultus, sed impietas omnis & incorrigibilis: ac ob id perennis super eos ira Dei, vastatioq[ue] miserabilis.

ועיניכם Altera antitheseos seu occupationis parte de Iudæa & Idumæa collata: non solum amplificat suum amorem erga Israël promissione magnifica: verum etiam confirmat.

יהיה

וְהָיָה יְהוָה וְהָיָה vaticinatur in Iudæa, non solum Dei templum & sacerdotium vsq; ad Messiam permanfurum: verum etiam aduentante Messia, Iudæos, vt Apostolos, magnalia Dei Ierosolymæ prædicaturos, & CHRISTVM in orbe terrarum vniuerso celebraturos. fut. Cal à גָּל: & desinit in Patha, quia est verbum neutrum. Habet autem hic quodam modo naturam passiuæ (magnificetur vel magnificabitur) quod verbis neutri generis haud inusitatum.

3 TERTIVM MEMBRVM inuehitur acriter in Iudæorum impietatem & inobedientiam, ingratitude & rebellionem: argumento q̄ è quarto præcepto fluente, vel à simili, vel à minori: coarctat illos peccatorum iamdictorum.

דְּבָרֵינוּ docere vult: Deum non modo naturæ filiorum & seruorum indidisse, vt timeant & colant parentes & heros suos: verum etiam seueriter in Decalogo præcepisse, vt id fiat. Indicatur simul nomine אֱלֹהִים affectus Dei erga homines expressus Euangelio CHRISTI: & nomine אֲבוֹתֵינוּ affectus hominis erga Deum per fidem in CHRISTVM, iuxta promissiones. Nomine autem אֱלֹהִים affectus Dei erga hominem in Decalogo præscriptus: & nomine עֲבָדֶינוּ affectus hominis erga Deum per timorem Legis comminationum. Requirit ergo Deus, vt homines secundum Legem ita sint erga Deum affecti, vt serui erga dominos esse debent: & secundum Euangelion, ita vt filij erga parentes.

אֲבוֹתֵינוּ Et si Kimchi dicat in radicibus אֲבוֹתֵינוּ ponere eius plurale אֲבוֹתֵינוּ: tamen cens honoris gratia, pro singulari אֲבוֹתֵינוּ ponere eius plurale אֲבוֹתֵינוּ: tamen facile dixerim, his verbis אֲבוֹתֵינוּ trinitatis mysterium indicari, seu Dominum dominorum omnium trinum & vnum. Ergo non solum requirit talem affectum Iudæorum superstitum erga se, iuxta Legem & Euangelion, qualem habent serui erga dominos, & filij erga parentes: accusatq; illos inobedientiæ parricidialis, & incredulitatis tartareæ: sed etiam tacite minatur cum regno tum sacerdotio Iudæorum, interitum & temporalem & perennem, ob inobedientiam & incredulitatem.

4 QVARTVM MEMBRVM nominatim accusat sacerdotes: eo quod non modo plus alijs Deum blasphemant, docendo viuendoq; perperam: sed etiam impietatem suam, velut sanctitatem, adhuc defendant, contra veros Prophetas: illosq; vocans ad pœnitentiam, non resipiscentibus comminatur.

בְּנֵי שֹׁמֵרֵינוּ Benoni Cal. à בָּנָה. Despiciunt nomen Dei, qui non modo viuunt, sed etiam docet, contra legem Dei. Particula בְּנֵי subinducat illos despectum nominis Dei, velut aliquam sanctimoniam defendere, nec iniustum (vt dixerant Prophetæ) haberi voluisse. Respondet autem spiritus hypocritarum מְגַלֵּל מִצְוַת לֵהֱמוֹן מִגְּזֵל. Describit peccatum contra primam tabulam sacerdotum animaduertendum. Sed explicemus Benoni Niphal à גָּשׁ quod in Cal significat accedere: in Hiphil autem facere accedere .i. offerre. מִצְוַת אֱלֹהִים a מִצְוַת sacrificare: hinc altare super quod sacrificatur מִצְבֵּחַ dicitur: vt ait Kimchi שְׁמֵי קָרְבָּנוֹתֵינוּ מִצְבֵּחַ בְּמִצְבֵּחַ. עליו מִצְבֵּחַ.

לחם מגאל Panes propositionis vocat pollutos: vel materia vel fraude. מגאל Paul Piel à גאל polluere. Porro Gimel habet Cholem loco Kibutz: quia sequens litera non est capax Dagesch. Sed illustremus locum verbis Philippi Melanthonis. Loquitur de panibus propositionis Ex. 25. & Le. 24. vbi iubet XII. panes singulis sabbatis collocare in mensam tabernaculi: & singulos vult fieri ex duabus decimis Ephraim. i. medimni attici. Erat autem decima Ephraim septem sextarii farinae & alio quanto amplius. Erant igitur duae decimae quatuordecim sextarii. Hinc intelligo panes grandes fuisse, & quidem congruentes ad mensuram veteris demensi. Chenix farinae erat panis pro quatuor numulis nostratibus. Continebat autem Chenix duos sextarios farinae. Ergo vnus panis propositionis continebat septem Chenices: vt panis vnus sufficeret vsui hominis per septimanam. Causa ritus huius & utilitas: quod his panibus alebatur huius sacerdotis familia, qui suo tempore sacrificabat.

במה גאלו volunt abusum quoque defendere. Est autem praet. Piel à גאל cum adfixo. Respondet autem spiritus. באמרם ab אמר infi. Cal. cum adfixo, sonans in dicendo vestro. i. cum dicitis. שלחן יתרה נבואה dicunt sacerdotes: ideo nil referat quod offers quale sit, quia scriptum est, non adpareas vacuus coram me. Verba sunt adfectus: nam docere & credere omnia sacrificia munda esse, idem est ac dicere, mensa domini inanis & despecta est. Quod ergo taxat offerentes panes pollutos: id praecipue de personis intelligatur, quae pollutae erant impijs opinionibus, cultu idolatrico, libidinibus, odijs factionum, parricidijs: & tamen offerebant, & fingeant haec sacrificia esse merita summa. Sic offerebant Pharisei, Sadducei, sacerdotes: verum erant impia pollutaque sacra & à Deo reiecta, teste Pro. 15.

וְכִי תִגִּישׁוּ & quando offertis: fut. Hiphil cum Nun Paragogico. Explicat pollutionem. Cum dicunt sacerdotes אֵיךְ id est mundum esse quodcunque & quaecunque offeratur, modo non compareas vacuus: succinit Aben Ezra בעיניכם.

תקריבתינא Significat נא vel עתה nunc vel quaeso. Argumento à minori notat auaritiam, q. d. Mercator aut praefectus non vult obolum accipere parum ruptum: & Deus acciperet caecum, claudum, languidum, quod lege veritum, scilicet פתח idem quod נגיד princeps: nomina pluraque licet masculina, tamen retinent in fine vt ששה & alia numeralia. תירצה fut. Cal. à רצה praepositum תהשאלה id est ת interrogationis: sensusque, num habebit in te beneplacitum? Accusat ergo sacerdotes cum populo auariciae & blasphemiae, quam designant contra legem sacrificando: nedum auariciam & blasphemiam defendendo, quoties à Prophetis coarguuntur. תישא fut. Cal. à ששא eleuauit: addit Abenezra לעשותה scilicet vt faciat tuam petitionem.

ועתה חלו vocat sacerdotes ad poenitentiam. חלו Imp. praet. à חלה orare. פניאל intelligo CHRISTVM imaginem Dei inconspicui. Vult illos resipiscere: & non solum cessare contra Dei legem agere, sed etiam Deum

Deum in nomine CHRISTI petere, vt transgressiones condonet, spiritumq; largiatur in posterum secundum legem faciendi rem diuinam.

חַיְיָ מִיִּדְכֶם חַיְיָ חַיְיָ id est, vestra pe culpa fit: vos sacerdotes estis in causa, quod Deus tam impiè colitur. חַיְיָ מִיִּדְכֶם חַיְיָ docet sine misericordia Deum sacrificium respuere: sicut & Hose. 6.

אֲרָגוּ אֲנִי מִיִּדְכֶם arguens subindicat: satius esse claudi templum, & nullum accendi ignem ad sacrificandum, quàm omnia tam auarè doloseq; contra legem Dei fieri. Siquidem ante faciem diuinæ maiestatis, omnia ferri & secundum legem fieri decet. Putat Rabi Salomon מִיִּדְכֶם hoc loco vim habere מִיִּדְכֶם Sic enim ait חַיְיָ מִיִּדְכֶם חַיְיָ חַיְיָ Id est, vtinam existeret vir bonus inter vos qui clauderet ianuas sanctuarij mei: ne adducant illuc holocaustum abominabile istud.

לֹא תִלְוֶה נֹר. nu. sing. לֹא תִלְוֶה habet Ne. 7. תִּלְוֶה fe. ge. תִּלְוֶה fut. Hiphil. à verbo לָוַי luxit. Non facietis luminare. i. non flamma perlustrabit aram meam.

אֵין חַפְזָבְכֶם Non modo reprehendit hypocrisin & superbiam sacerdotum, quiduis sibi propter sacerdotium licere putantium: sed etiam propter abusum & impœnitentiam comminatur illis ablationem totius veteris testamenti.

5 QUINTVM MEMBRVM abolet testamentum vetus, propter abusum sacerdotij, & nouum instituit: hoc est, promittit Euangelion in orbe terrarum vniuerso prædicatum iri. Est insignis locus de vocatione gentium.

אֲנִי מִיִּדְכֶם à מִיִּדְכֶם oriri. מִיִּדְכֶם pri. præp. מִיִּדְכֶם secundum hæ eman. מִיִּדְכֶם à מִיִּדְכֶם hæ eman. vau adfix. Per ortum & occasum, intelligo simpliciter mundum vniuersum: vt Matth. 8. Venient ab oriente & occidente, cum Abraha Isaco, Iacobo, discumbentes in regno cœlorum.

אֲנִי מִיִּדְכֶם Celebrabuntur in orbe terrarum vniuerso, prædicatione Euangelij, magna Dei beneficia per CHRISTVM exhibita generi humano, tum, cum dixerit ille qui dixit hoc, Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelion omni creaturæ. Opponens ergo gentes Euangelistas magnifactorum, Iudæis Prophetas paruifacientibus: subindicat, Dei regnum à Iudæis propter ingratitude ablatum, & gentibus Euangelion amplectentibus, datum iri.

אֲנִי מִיִּדְכֶם abolitis per aduentum CHRISTI legis ceremonijs: omnes CHRISTI fideles per totum mundum puram inuocationis hostiam Deo sacrificabunt: quæ significatur hic per אֲנִי מִיִּדְכֶם incensum, hoc est, inuocatio, secundum illud Ps. 141. אֲנִי מִיִּדְכֶם id est, oratio mea incensum coram te. Emphasim habet אֲנִי מִיִּדְכֶם fundat enim catholicam Ecclesiam quæ dispersa in toto mundo spirituales habet inuocatores, non Ierosolymæ tantum inuocantes: vt CHRISTVS prædixit Iohan. 4.

מגש Paul Hiph. à שמי. indicat oblationem cordis & oris: Deo patri in nomine CHRISTI factam.

מנחה Significat מנחה farinacea in lege oblatio, prædicationem Euangelij CHRISTI, qui panis est cœlestis vitam dans mundo. Ideo מנחה vocatur, quod credentes mundat à peccatis, vt ait CHRISTVS Iohan. 15. Vos estis mundi: propter sermonem quem audistis. Ac videns Paulus Euangelion esse Dei potentiam, ad salutem & iusticiam omni credenti: ob id Rom. 15. vocat Euangelion sacrificium inter gentes, per quod gentes Deo offerantur. Vult ergo testamentum vetus seu Leuiticum sacerdotium, propter abusum, penitus abolere: & nouum instituere testamentum: in quo non sint carnales sacrifices, verum spirituales, hoc est, CHRISTI spiritum habentes, quod Deum inuocent fide promissionum CHRISTI Deumque confiteantur: quæ scilicet inuocatio & prædication, duo sunt Christianorum maxima sacra, Deoque gratissima.

כי גדול שמי בגוים Si per nomen Dei CHRISTVS intelligendus: siquidem pater non aliter erga nos affectus est, quam nomina filij præ se ferunt in scripturis expressa: nil aliud repetitione vult docere summum, quam se pertesum impietatis sacrilegæ Iudæorum refractariorum: Euangelion gentibus omnibus prædicaturum. Qui affectus hic expressus, est patris etiam Iesa. 49. dicentis: Parum est vt salues Iudæos, saluabis omnes gentes. Et spiritus ait Act. 14. Quia vos Iudæi non vultis: ecce conuertimur ad gentes.

SEX T V M M E M B R V M, Apostrophe repetit accusationem sacerdotum: ac non solum Epiphonemate, reijcit eorum adeoque sequatium impietatem: verum etiam ideo Pathetica maledictionis ratione, CHRISTVM regem magnum gentibus prædicatum iri subindicat, quia sit à Iudæis contemptus: quod indicat Benoni Piel מַחֲלִים à חָלַל vulnerare, quod in Piel significat polluere. אִתִּי id est nomen meum. Enumerat verò triplicem contemptum.

1. שְׁלַחַן מִגָּדָל vult indicare: Panibus propositionis, vel materia, vel fraude, peccari.

אֲלֵיךְ alij sermonem, alij prouentum. Non dissentior à ra. Sal. dicente: sermo quem vos assidue de mensa Dei habetis est talis, quod cibus eius contemtibilis sit: ita reddendum foret אֲלֵיךְ & sermo eius. Subindicatur, mensam velut arborem, & cibum quasi fructum, in lege fuisse Leuitica: Panes quippe recentes singulis ponebantur sabbatis in mensam prioribus sublati in vsum sacerdotum. Reprehendit ergo quod dicerent: tam veteres quam recentes panes esse pollutos: nimisrum doctrina vitæque sacrificium polluentes.

2. תִּגַּח מִחֶלְבֶּתָא Querela Iudæorum cum molestia Deo hostias offerentium. q. d. En labore multo vix hoc adeptum: si melius aliquid fuisset, & illud oblatum fuisset.

וְהִפְחִיל præ. hiphil à נָפַח sufflare. Quid dolosius, quam ore magni, corde parui, facere? Subindicat Propheta: paupertatis istum prætextum,

tum, commodum quæsisse proprium, & sibi, non Deo sacrificasse. Kimchi dicit: Parens meus est interpretatus illud **וְהִפְחִתֶם** in eum sensum quo illud Esa. 54. **וְיִפְחֶה בְּאֵשׁ בָּחֶם** q. d. ipsi dicunt se defatigatos ex onere holocausti, quod portarunt super humeros suos dicendo, illud fuisse tam pingue, cum non sit verum: tam macilentum est enim, vt si quis in illud sufflaret, mox in terram caderet.

3. **תְּבִיאֶתֶם** Præt. hiphil. à **בִּיא** breuitatis gratia pro **תְּבִיאֶתֶם**. Damnat illud offerre sacerdotibus, & accipere sacerdotes, per auariciam, quasi coactè, & contra legem: non liberè per fidem in CHRISTVM, qui diligit hilarem datorem, & integra vult offerri pura fide.

וְהִפְחִתֶם fut. Cal. à **פָּחַת** cum **הַשְׂאֵלָה** id est, hæc interrogationis. Reijciatur à Deo, cum auaritia tum hypocrisis ista sacerdotum & populi: fingentium se pauperes, interim fraudulentè raptores, semper peccantes & nunquam resipiscentes.

וְהִפְחִתֶם Ra. Da. Kimchi sic definit **וְיִפְחֶה** in Com. **וְיִפְחֶה** id est, qui alit cogitationes malas, agitq; dolo. Sed in li. ra. vocem **וְיִפְחֶה** elegantius definit **וְיִפְחֶה** Id est, **וְיִפְחֶה** significat cogitationem malam in corde absconditam: ex qua procedit opus cum dolo. Depingit personam, impijs opinionibus, idolorum cultu, libidinibus, & odijs pollutam: & tamen afferentem, cum nec ministris interim faueat, & parcè tandem inuiteq; offerat. **וְיִפְחֶה** masculinum, hoc est, integrum: opponit **וְיִפְחֶה** à **פָּחַת** corrupto & vicioso. Non solum accusat duplicis peccati sacerdotes: nempe quòd reprobum offerrent, & docerent non esse reprobum: adeoq; auariciam populi, quæ semper habet operculum suum ac prætextum. Sed etiam Epiphonemate **וְיִפְחֶה** manante ex illo Deut. 20. Maledictus omnis qui non fecerit omnia: claudere vult obiurgationem primi capitis ac dicere: eum deuotum esse, qui contra legem egerit, & contra suam conscientiam offert viciosa, cum integra possit offerre.

וְיִפְחֶה Caussam maledictionis Iudaicorum sacrificiorum & institutionis noui cultus reddere volens, docet: non solum ideo Deum maledicere dolosis Iudæorum impiorum sacrificijs, quòd gentes maiore cum reuerentia colerent idola sua, licet sine verbo: quàm Iudæi Deum verum secundum verbum præscriptum, verum etiam, quòd omnino sine conuersione ad Deum, sine timore & fide, sine noticia mediatoris, & intellectu legis, sacrificarent: interim fingentes mactationes esse cultus, ex opere operato promerentes remissionem peccatorum & vitam æternam. CHRISTVS autem hæc loquens, non solum ideo vocatur rex magnus & formidolosus inter gentes, quòd per illum patefit omnibus gentibus, Deum esse numen immensum & sempiternum, adeoq; cognitum ex animaduersione delictorum & remuneratione benefactorum ab initio mundi, quòd solum perdere & saluare possit, & ob id solum inuocandum: sed etiam quòd gentibus omnibus Euangelio credentibus, magna bona sit allaturus: non credentes autem magnas penas sint luituri perpetuò.

CAPVT SE CVNDVM.

וְעַתָּה אֲלִיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים: אִם

אִם	כֹּהֲנִים	זֶה	הַמִּצְוָה	לָכֵן	וְעַתָּה
εἰ	ὁ ἱερεὺς	αὐτὸν	τὸ ἐντολὴν	πρὸς ὑμᾶς	καὶ νῦν
si	o sacerdotes	hoc	mandatum	ad vos	nunc igitur
wo	je priester	dis	gebot	euch gilt	und nu

לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ עַל לֵב

לֵב	עַל	תִּשְׁמְעוּ	לֹא	וְאִם	תִּשְׁמְעוּ	לֹא
καρδίαν	ἐν	ἀκούετε	μη	καὶ εἰ	ἀκούετε	μη
(animum)	in	induxeritis	non	& si	audieritis	non
herzen	zu	je werdet nemen	nicht	und wo	je hören werdet	nicht

לֵתֶּךָ בְּבוֹר לְשִׁמִּי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

צְבָאוֹת	יְהוָה	אָמַר	לְשִׁמִּי	יְקָרָא	לֵתֶּךָ
ὁ παντοκράτωρ	ὁ κύριος	λέγει	τῷ ὀνόματί μου	τῷ δόξῃ	τοῦ δόξου
exercituum	Dominus	inquit	nomini meo	gloriam	dare
Zebaoth	der Herr	spricht	meinem namen	die ehre	das je gebet

וְשַׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת הַמְּאָרָה וְאֶרְוֹתֶי אֵת

וְשַׁלַּחְתִּי	בָכֶם	אֶת הַמְּאָרָה	וְאֶרְוֹתֶי	אֵת
ἐγὼ ἀποστέλλω	ἐν ὑμῖν	κατὰρα	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν
tum mittam	in vos	ipfam	den	unter euch
so wil ich senden				

בְּרִבּוֹתֵיכֶם וְגַם אֶרְוֹתֵיכֶם בִּי אֵינְכֶם

בְּרִבּוֹתֵיכֶם	וְגַם	אֶרְוֹתֵיכֶם	בִּי	אֵינְכֶם
ἐνλογισμὸν ὑμῶν	κατὰρα	ἐν ὑμῖν	ὅτι	ὅτι
benedictionibus uestris	maledicam illi	maledicam illi	quod	quod
ewer segnen	ich wil in verfluchen	ich wil in verfluchen	weil	weil

שָׁמַיִם עַל לֵב: חֲנִנִי גֵעַר לָכֵן אֵת

שָׁמַיִם	עַל לֵב	חֲנִנִי	גֵעַר	לָכֵן	אֵת
ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν
vobis	in	in	in	in	in
(ewer)	wil verfluchen	wil verfluchen	wil verfluchen	wil verfluchen	wil verfluchen

חֲזָרָע וְזִרְתִּי פָרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרֶשׁ

חֲזָרָע	וְזִרְתִּי	פָרֶשׁ	עַל פְּנֵיכֶם	פָּרֶשׁ
ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν	ἐν ὑμῖν
semen	in	in	in	in
nachkommen	den	den	den	den

חַיִּיבֵיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֱלֹהִי: וִידַעְתֶּם

חַיִּיבֵיכֶם	וְנָשָׂא	אֶתְכֶם	אֱלֹהִי:	וִידַעְתֶּם
חַיִּיבֵיכֶם	וְנָשָׂא	חַיִּיבֵיכֶם	מִיִּיבֵיכֶם	וְנָשָׂא
τῶν ἐσθ' ὧν ὑμῶν	ἢ λήψεται	ὑμᾶς	εἰς τὸ αὐτὸ	ἢ ἐπιγνώσεσθε
vestrorum	& tollet	vos	ad se	tunc scietis
ewer feiertage	vnd wird wegnehmen	euch	mit sich	so werd jr denn erfahren

בִּי שְׁלַחְתִּי אֵלֵיכֶם אֶת חֲמִיצוֹת הַיָּמִים

בִּי	שְׁלַחְתִּי	אֵלֵיכֶם	אֶת	חֲמִיצוֹת	הַיָּמִים
בִּי	שְׁלַחְתִּי	לְוָתְכֶן	יְת	חֲמִיצוֹת	הַיָּמִים
διότι	ἐξαπέσταλκα	πρὸς ὑμᾶς	ἐντολῶν	ταυτῶν	ἡμερῶν
quod	miserim	ad uos	mandatum	hoc	solus
das	ich gesandt habe	zu euch	gebot	foldy	

לְחַיִּיכֶם בְּרִיתִי אֶת לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

לְחַיִּיכֶם	בְּרִיתִי	אֶת	לֵוִי	אָמַר	יְהוָה
לְחַיִּיכֶם	בְּרִיתִי	קְרִימִי	וְעַם	לֵוִי	אָמַר
τοῦ εἶναι	τὸ διαθήκην μου	πρὸς	τοὺς λευίτας	λέγει	ὁ παντοκράτωρ
ut esset	faedus meum	cum	Leui	inquit	exercituum
das sey	mein bund	mit	Leui	spricht	Sebaoth

בְּרִיתִי חֵתָּה אִתּוֹ חַיִּים וְשָׁלוֹם:

בְּרִיתִי	חֵתָּה	אִתּוֹ	חַיִּים	וְשָׁלוֹם:
בְּרִיתִי	חֵתָּה	קְרִימִי	וְעַם	לֵוִי
ἡ διαθήκη μου	ἦν	μετ' αὐτοῦ	τῆς ζωῆς	ἡ ζωὴ
faedus meum	fuit	cum illo	uita	& pax
mein bund	war	mit ihm	zum leben	vnd friede

וְאֶתְכֶם לֹא מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְנֵי שְׁמִי

וְאֶתְכֶם	לֹא	מוֹרָא	וַיִּירָאֵנִי	וּמִפְנֵי	שְׁמִי
וְאֶתְכֶם	לֹא	וְיִתְבִּית	לִי	אֶתְכֶם	וַיִּירָאֵנִי
ἢ ἐδωκα	αὐτοῦ	τοῦ φόβου	φοβῶμαι	ὡς ἡ	ὄνοματός μου
& dedi ea	illi	timorem	vt metueret me	(& metu)	nominis mei
vnd ich gab	im	die furcht	das er mich fürchtet	vnd für	meinem namen

נָחָה חוּזָה: תּוֹרַת אֱמֻנָה חֵתָּה בְּפִי חוּזָה

נָחָה	חוּזָה:	תּוֹרַת	אֱמֻנָה	חֵתָּה	בְּפִי
נָחָה	חוּזָה:	חֵתָּה	וְקוֹשֵׁטָה	אֶתְכֶם	וַיִּירָאֵנִי
ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ	ἦν	τῆς ἀληθείας	ὁ νόμος	αὐτοῦ	ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ
in ore eius	fuit	veritatis	lex	ipse	in ore eius
in seinem mund	war	der warheit	das gesetz	er	in seinem mund

וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו בְּשָׁלוֹם:

וְעוֹלָה	לֹא	נִמְצָא	בְּשִׁפְתָיו	בְּשָׁלוֹם:
וְעוֹלָה	לֹא	אֶתְכֶם	וְקוֹשֵׁטָה	אֶתְכֶם
ἢ ἀδικία	οὐκ	ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ	ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ	ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ
& iniquitas	haud	est deprehensa	in labris eius	in labris eius
vnd böses	nicht	ward funden	in seinen lippen	in seinen lippen

וּבְמִישׁוֹר הַלֵּךְ אֶתִּי וְרַבִּים חָשִׁיב מִעוֹז:

וּבְמִישׁוֹר	הַלֵּךְ	אֶתִּי	וְרַבִּים	חָשִׁיב	מִעוֹז:
וּבְמִישׁוֹר	הַלֵּךְ	קְרִימִי	וְעַם	לֵוִי	אָמַר
κατευθύνω	ἐπορεύθη	μετ' ἐμοῦ	ὡς πολλοὺς	ἀπέστρεψεν	ἀπὸ ἀδικίας
& aequitate	ambulauit	mecum	& multos	conuertit	ab iniquitate
vnd auffrichtig	wandelt er	mit mir	vnd viel	er beferet	von sünden

כִּי שִׁפְתַי בָּחוּ יִשְׁמְרוּ רֵעַת וְתוֹרָה

וְאִוְרָה	מִרְעַ	יִשְׁרֹן	בָּחוּ	סִפְתֵּי	אֲרִי
καὶ νόμον	γνώσιν	φυλάξεται	ἱερέως	χείλα	ὅτι
& legem	doctrinam	custodiant	sacerdotis	labra	etenim
und das gesetz	die lere	sollen bewahren	des priesters	lippen	denn

יִבְקֹשׁוּ מִפִּיָּחוּ כִּי מִלֵּאךְ יִהְיוּ צְבָאוֹת

צְבָאוֹת	קֶנֶס יְיָ	מִשְׁמֵשׁ	אֲרִי	מִפִּיָּחוּ	יִבְקֹשׁוּ
παντοκράτορ	κυρις	ἄγγελος	διότι	ἐκ στόματός αὐτοῦ	ἐκζητήσονται
exercituum	Domini	angelus	nam	ex ore eius	requirant
Sebaoth	des Herrn	ein engel	denn	aus seinem mund	das man suche

חֲוָהּ: וְאַתֶּם סִרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ חֲבִשְׁלֹתֶם

חֲוָהּ	וְאַתֶּם	סִרְתֶּם	מִן	הַדֶּרֶךְ	חֲבִשְׁלֹתֶם
ἔστιν	ὑμεῖς δὲ	ἤκαθεν	ἐκ	τῆς ὁδοῦ	ἠδ' ἐνίστατε
est	vos autem	recessistis	de	via	offenditis
er	je aber	seid ausgetreten	aus	dem wege	je ergert

רַבִּים בַּתּוֹרָה שִׁחַתְתֶּם בְּרִית חֲלוּי אָמַר

אָמַר	רַעַם לֵוִי	קִיּוּמָא	חֲבִילָתוֹן	בְּאִוְרִיתָא	סְגִיָּאִין
λέγει	τοῦ λευι	τῷ διαβόλῳ	διεφθείρατε	ἐν νόμῳ	πολλούς
inquit	Leui	faedus	corrupistis	in lege	multos
spricht	Leui	den bund	je habt verbrochen	im gesetz	viel

יִהְיוּ צְבָאוֹת: וְגַם אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם

יִהְיוּ	צְבָאוֹת	וְגַם	אֲנִי	נָתַתִּי	אֶתְכֶם
ὑμεῖς	δὲ παντοκράτορ	καὶ γὰρ	ἐγὼ	δοῶκα	ὑμῖν
uos	exercituum	proinde	ego	reddidi	Domini
euch	Sebaoth	darumb	ich	hab gemacht	der Herr

נְבוֹיִם וְשִׁפְלִים לְכָל חַעַם בְּפִי אִשׁוּר

אִשׁוּר	חַעַם	בְּפִי	נְבוֹיִם	וְשִׁפְלִים	לְכָל
ἄστυ	ἅπασαν	ἐν	ἐν παντί	καὶ ἀπερίμετρον	καὶ ἀπερίμετρον
quod	populo	coram omni	& ineximatos	despectos	veracht
das	vold	für dem ganzen	und unwerd		

אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת דְּרָבִי וְנִשְׁאִים פָּנִים

אֵינְכֶם	שֹׁמְרִים	אֶת	דְּרָבִי	וְנִשְׁאִים	פָּנִים
ταῖς	ἐφυλάξατε	οὐκ	ἐλάμβανετε	ὁδούς μου	καὶ ἐλάμβανετε
personas	seruat	uias meas	& respicitis	und sehet an	
personen	halter	meine wege			

בַּתּוֹרָה: חֲלוּא אֵב אַחֵר לְכָלְנָא

חֲלוּא	אֵב	אַחֵר	לְכָלְנָא	חֲלוּא	בַּתּוֹרָה
οὐχὶ	ἑὶς	πάτηρ	οὐχὶ	ἐν νόμῳ	ἐν νόμῳ
num	unus	pater	num	in lege	im gesetz
hat nicht	einen	vater	haben nicht	אל אחר	אל אחר

אל אחר בראנו מודיע נבגר איש באחיו

אלהא	חר	ברא יתנא	מודיע	נבגר	גבר	באחיו
εἷς θεός	εἷς	ἐκτίσεν ἡμᾶς	τίοτι	ἐκασος	ἐγκατελίπετε	τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ
Deus	vnus	creauit nos?	cur ergo	quilibet	agimus perfide	cum fratre suo
Gott	ein	vns geschaffen?	warumb	iglicher	verachten wir	seinen bruder

לחלל ברית אבותינו בגרה יחודה

לחלל	ברית	אבותינו	בגרה	יחודה
καὶ βεβλῶσαι	τὸ θεῖον	τῶν πατέρων ἡμῶν	ἐγκατελείφθαι	Ἰσραὴλ
polluendo	faedus	patrum nostrorum?	perfidus est	Iuda
vnd entheiligen	den bund	mit vnsern Vatern geweest?	Juda ist ein verächter worden	Juda

ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם בי

ותועבה	נעשתה	בישראל	ובירושלם	בי
καὶ βδ' ἐλυγμά	ἐγένετο	ἐν τῷ Ἰσραὴλ	καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ	διότι
& abominatio	designatur	in Israël	& in Ierusalem	nam
vnd greuel	gescheen	in Israhel	vnd zu Jerusalem	denn

חלל יחודה קדש יהוה אשר אהב ובעל

חלל	יחודה	קדש יהוה	אשר אהב	ובעל
ἐβεβλῶσαι	Ἰσραὴλ	τὰ ἁγία	ἐν οἷς	καὶ ἀνὴρ ἐστὶ
profanauit	Iuda	sanctum	quod	& uxorem duxit
entheiligt	Juda	des Herrn die heiligkeit	das	vnd bulet mit

בת אל נבגר יברת יהוה לאיש אשר

בת	אל	נבגר	יברת	יהוה	לאיש	אשר
θυγατρός	τοῦ θεοῦ	ἐξ ἁλλοτρίου	κύριος	ἐκείνου	ἀνθρώπου	τοῦ
filiam	Dei	alieni	Dominus	excindet	virum	qui
der tochter	Gottes	eines frembden	der Herr wird austotten	den man	der	der

יעשנה ער וענה מואחלי יעקב ומגיש

יעשנה	ער	וענה	מואחלי	יעקב	ומגיש
ποιῶν ταυτα	ὁ μαθητὴς	ὁ μαθητὴς	ἐκ τῶν σκηνωμάτων	Ἰακώβ	καὶ προσάγοντα
facit eiusmodi	author	obsequens	tabernaculis	Iacob	& afferentem
solchs thut	meister	vnd schüler	aus der hütten	Jacob	sampt dem der bringt

מנחה ליהוה צבאות: וזאת שניה העשו

מנחה	ליהוה	צבאות	וזאת	שניה	העשו
τὸ μυστήριον	τοῦ κυρίου	παντοκράτορος	καὶ τοῦτο	ἐκ δευτέρου	ἐποίησαν
munus	Domino	exercituum	& hoc	deinde	facitis
speisopffer	dem Herrn	Zebaoth	vnd dis	weiter	thut jr

בסוה רמעה את מיבה יהוה בבי ואנקח

בסוה	רמעה	את מיבה	יהוה	בבי	ואנקח
ἐκαλύψετε	δάκρυον	τὸ	κύριος	καὶ στεναγμῶν	καὶ στεναγμῶν
opertum est	lachrymis	threenen	Domini	fletu	& gemitu
(ist eitel)	C	für dem altar	des Herrn	weinen	vnd seuffzen

מֵאִיז עוֹר פְּנוֹת אֵל חֲמִנְחָה וּלְקַחַת

מֵאִיז	עוֹר	פְּנוֹת	אֵל	חֲמִנְחָה	וּלְקַחַת
מֵאִיז	עוֹר	פְּנוֹת	אֵל	חֲמִנְחָה	וּלְקַחַת
οὐκ ἔχω	ἐτι	ἐπιβλεπεν	εἰς	munus cibarium	και λαβειν
ut nequeam	amplius	ad—spicere	an—	das speisopffer	aut accipere
das ich nicht mag	mehr	ansehen			oder entpfahen

רִצּוֹן מִיְּדֵבֶם : וְאִמּוֹרֵתֶם עַל מִה עַל

רִצּוֹן	מִיְּדֵבֶם	וְאִמּוֹרֵתֶם	עַל מִה	עַל
רִצּוֹן	מִיְּדֵבֶם	וְאִמּוֹרֵתֶם	עַל מִה	עַל
το δ'εκ τῶν	ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν	και εἵπατε	τιν'	ἐνεκεν
gratum quid	emanibus uestris	& dicitis	quam—obrem?	
etwas angenehme	von ewren henden	so sprecht je	das warumb?	

בִּי יְהוָה חֲעִיר בֵּינָה וּבֵין אִשָּׁת

בִּי	יְהוָה	חֲעִיר	בֵּינָה	וּבֵין	אִשָּׁת
בִּי	יְהוָה	חֲעִיר	בֵּינָה	וּבֵין	אִשָּׁת
οὐ	κύριος	διεμαρτύρατο	ἀναμείσθης	μεταξύ	γυναικος
quod	Dominus	testificatus est	inter te	& inter	uxorem
das	der Herr	hat bezeugt	zwischen dir	und zwischen	dem weib

נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר אָתָּה בָּגַדְתָּ בָּהּ וְחַיָּא

נְעוּרֶיהָ	אֲשֶׁר	אָתָּה	בָּגַדְתָּ	בָּהּ	וְחַיָּא
נְעוּרֶיהָ	אֲשֶׁר	אָתָּה	בָּגַדְתָּ	בָּהּ	וְחַיָּא
νεότητης	ἧς	σου	ἐγκατέλιπες	αὐτήν	και αυτη
iuventutis tuæ	qua	tu	agis perfide	cum	tum sit
deiner iugent	dieselb	du	verachtest	sie	die da ist

חֲבֵרָתָהּ וְאִשָּׁת בְּרִיתָהּ : וְלֹא עָשָׂה אַחֵר

חֲבֵרָתָהּ	וְאִשָּׁת	בְּרִיתָהּ	וְלֹא	עָשָׂה	אַחֵר
חֲבֵרָתָהּ	וְאִשָּׁת	בְּרִיתָהּ	וְלֹא	עָשָׂה	אַחֵר
κοινωνίας	και γυναι	διαθήκης σου	ουτως	ἐποίησε	δ' εις
focia tua	& coniunx	fæderis tui	non sic	fecerat	unicus
deine gefellin	und ein weib	deines bundes	also nicht	thette	der einige

וְשִׂאָר רֹחַ לוֹ וּמִה חֲאֵר מִבְּקֶשׁ

וְשִׂאָר	רֹחַ	לוֹ	וּמִה	חֲאֵר	מִבְּקֶשׁ
וְשִׂאָר	רֹחַ	לוֹ	וּמִה	חֲאֵר	מִבְּקֶשׁ
και υπολαμμα	πνεύματος	αυτου	τι δε	εις	ζητησε
fuit excellens	spiritus	cuius	at quid	unicus?	quaesivit
doch eins grossen war	geists	(der)	was thet aber	der einige?	er sucht

זֶרַע אֱלֹהִים וְנִשְׁמֹרֶתֶם בְּרוּחָבֶם וּבְאִשָּׁת

זֶרַע	אֱלֹהִים	וְנִשְׁמֹרֶתֶם	בְּרוּחָבֶם	וּבְאִשָּׁת
זֶרַע	אֱלֹהִים	וְנִשְׁמֹרֶתֶם	בְּרוּחָבֶם	וּבְאִשָּׁת
το σπέρμα	του θεου	και φυλάξαθε	ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν	και γυναίκα
femen	Dei	itaque cauete	à spiritu uestro	& uxorem
den samen	Gottes	drumb sehet euch für	für ewrem geist	und das weib

נְעוּרֶיהָ אֲלֵי יִבְגֶּר : בִּי שִׁנָּא שְׁלַח אִמּוֹר

נְעוּרֶיהָ	אֲלֵי	יִבְגֶּר	בִּי	שִׁנָּא	שְׁלַח	אִמּוֹר
נְעוּרֶיהָ	אֲלֵי	יִבְגֶּר	בִּי	שִׁנָּא	שְׁלַח	אִמּוֹר
νεότητης	ουκ	ἐγκαταλείπης	αρι	μισίας	ἐξαπέστειλον	λεγει
iuventutis tuæ	non	sis perfidus	si	quis odio habet	dimittere potest	inquit
deiner iugent	nicht	verachte	so	du je gram bist	schaid dich von je	spricht

יְהוָה

יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וּבִסָּה חֲמִס עַל

עַל	חֲטָאָה	וּלֹא תִבֵּס	יִשְׂרָאֵל	אֱלֹהֵי	יְהוָה
ἐπι	ἀσεβείας	καλύψ	Ἰσραὴλ	ὁ θεός	κύριος
ob	uiolentiam	at teget	Israël	Deus	Dominus
zu	der freuel	vnd wird decken	Israel	Gott	der Herr

לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְנִשְׁמֹרְתֶם

וְנִשְׁמֹרְתֶם	צְבָאוֹת	יְהוָה	אָמַר	לְבוּשׁוֹ
καὶ φυλάξαθε	ὁ παντοκράτωρ	κύριος	λέγει	ἐνδυμῆματά σου
itaque cauete	exercituum	Dominus	inquit	uestimento suo
drumb sehet euch für	Sebaoth	der Herr	spricht	je Kleid

בְּרוּחֵכֶם וְלֹא תִבְגְּרוּ: חוֹגְעֵתֶם יְהוָה

יְהוָה	חוֹגְעֵתֶם	וְלֹא תִבְגְּרוּ	בְּרוּחֵכֶם
κύριος	ἀληθινόν	ἡσυχίαν	ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν
Dominum	defatigastis	fitis perfidi	à spiritu uestro
den Herrn	je macht unwillig	verachtet	für ewren geist

בְּרִבְרֵיכֶם וְאָמַרְתֶּם בַּמָּה חוֹגְעֵנוּ

חוֹגְעֵנוּ	בַּמָּה	וְאָמַרְתֶּם	בְּרִבְרֵיכֶם
ἀσθενέμεν	ἐν τίνι	καὶ εἰπάτε	ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν
defatigamus?	ecquo	& dicitis	sermonibus uestris
machen wir unwillig?	womit	so sprecht je	mit ewren reden

בְּאִמְרֵיכֶם בֵּל עָשָׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי

בְּעֵינֵי	טוֹב	רָע	עָשָׂה	בֵּל	בְּאִמְרֵיכֶם
ἐνώπιον	καλός	πονηρός	ποιῶν	πᾶς	ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς
in oculis	bonus est	malum	qui facit	omnis	eò quod dicitis
den augen	der gefelt	böses	der thut	wer	damit das je sprecht

יְהוָה וּבָחַם חוּא חֶפֶז אוֹ אֵיחָ אֱלֹהֵי

אֱלֹהֵי	אוֹ	חֶפֶז	חוּא	וּבָחַם	יְהוָה
ὁ θεός	πῶς ἐστὶν	ἡ	εὐδόκασεν	αὐτός	κύριος
Deus	ubi est	aut	delectatur	ipse	Domini
der Gott	wo ist	oder	hat lust	er	des Herrn

חֲמִשָּׁבֶט:

רַעְבִּיר דִּינָא
δικαιοσύνη
qui iudicet?
der da straffe?

CAPVT SECVNDVM repetit, declarat, exaggerat accusationem sacerdotij: primo capite factam. Et quanquam Leuiticum sacerdotium commendat: tamen propter ingentia peccata sacerdotum, ablationem totius sacerdotij Leuitici comminatur.

Loci Sex.

C 2

Primus

1. PRIMVS LOCVS, sacerdotibus & mandat & comminatur: adeoq̃ rationem comminationis reddit, & plagam describit quam comminatur.

לִּיתֵּי לִּי לִיטֵי. hîc voca. ca. ut Iere. 19. Sacerdotes acceptabant holocaustum maculatum: cum illorum esset officij, prohibere, & instituere vt dignum offerentes adferrent.

בָּבוֹר לְשִׁמְיָי Dare gloriam nomini Dei, est: Purè docere verbum, & secundum illud viuere. Mandat ideò sacerdotibus, vt rectè docendo viuendoq̃ glorificent Deum: quia tota salutis vis in administratione recta verbi posita est.

וְשִׁלַּחְתִּי Præt. Piel à שִׁלַּח Vau חֲתוּמָה notatum scheua uertit Præt. in fut. Mandato comminationem addit. מִקְבְּלִים וּמִבְיָאִים בָּכֶם nimirum id est, accipientes & adferentes.

בְּרִכָּה Augmentum vniuersi quod uobis largitus sum boni: opponitur מִאֲרָה eiusdem boni defectui ab אָרָר. Sacerdotes, quando rapinis implerant domos, benedictionem vocabant: pro qua Dominus inopiam & paupertatem comminatur.

רַתְּיוֹנִי rationem comminationis reddit, docens: ideò venturam maledictionem sacerdotibus, quia non solum verbum neglexerunt & peccatum non agnoverunt, sed etiam peccatum, vt iusticiam, defenderunt.

אֵינְכֶם שֹׁמְרִים עַל לֵבְכֶם Id est, Dei verbum corde spernitis: quodq̃ iubet, facere non vultis.

וַיִּגְעַר בִּי Benoni Cal, cum regit בִּי significat increpare: vt Ge. 37. וַיִּגְעַר בִּי & increpauit eum. Cum verò non regit בִּי, significat perdere & destruere: vt hic, & Psal. 9. גַּעַרְתָּ גֵוִים perdidisti gentes.

חֲגִיגֹתֵיכֶם festiuitatum uestrarum: quod Rabini interpretantur, holocaustorum uestrorum. Per חֲגִיגֹתֵיכֶם intelligentes, vel holocaustum ipsum, quod in festo solebat offerri. Horsum illud Kimchi יִקְרָאוּ חֲגִיגֹתֵיכֶם.

וְשִׂא אֶתְכֶם אֵלַי tollet uos ad se .i. vestra iniquitas rapiet vos in contemtum hunc, interitumq̃.

אֶתְכֶם cum Leui: vt Ge. 6. אֶתְכֶם cum Deo. Sin ergo per increpare וָרַע semen aut וָרַע brachium, vis intelligere: potestatem, administrationem, honorem sacrificandi & docendi auferre. Si per חֲגִיגֹתֵיכֶם illa festa in lege præcepta Le. 23. in quibus uidelicet erat sacerdotum mundicia foris summa, intus autem spurcicia summa, auariciaq̃ maxima. Si per פֶּשֶׁתִּיכֶם πῶς κοπρίαν stercus: fimum animalium extra castra portandum, Le. 4. Respiciens in legem quæ dat armum sacerdotibus Le. 7. Fimum autem projicit extra castra: minatur non solum ablationem festorum Leuiticorum propter abusum, verum etiam confusionem & ignominiam loco festiuitatis & læticiæ. q. d. Inuertam ego ritum festorum uestrorum ita, vt armum uobis debitum, si rite sacrificaretis, auferam uobis propter abusum: stercus autem extra castra portandum in faciem vestram projiciam, quo non solum defœdemini, sed etiam contristemini perpetuò.

Secundus

2. SECUNDVS LOCVS à comminatione transit ad commendationem descriptionemq̃ sacerdotij Leuitici: si forsan hoc modo possit impios ad faciendum officium suum reuocare.

וְיִרְעֶתֶם Præt. Cal. à יָרַע. לְהִירָא Infi. Cal. ab הִירָא. Minitans vult dicere: tum experturos transgressores, quantam attulisset illis salutem mandatum seruare: cum sacerdotium fuerit ablatum.

לְּיִי tota tribus Leuitica sacerdotio destinata. אֲמִי interpretantur cum Aherone & Pinehas: cui promissum fœdus sacerdotij perpetui Nu. 25. Sed pactum fuisse אֲמִי simpliciter intellige: Deum mandasse per Moysen Leuitis, vt rite docerent & neminem fraudarent.

וְחַיִּים וְשָׁלוֹם vitæ & pacis transferri (sic enim reddunt Græci τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης, & latinus, vitæ & pacis) hebreæ linguæ proprietas non permittit. Causæ sunt tres. 1. Nomina habentia affixa in fine, cum sequenti nomine construi non possunt: sed בְּרִיתִי habet affixum Iod in fine: ergo non potest construi cum חַיִּים וְשָׁלוֹם. 2. Impediunt illam constructionem duo vocabula אֲמִי תִּיתָה quæ interiecta sunt inter בְּרִיתִי & nomina sequentia: non enim vt apud latinos, sic apud hebræos, licet hoc modo vocabula transponere. 3. Obstat accentus distinguens reuia super אֲמִי positus: ergo duo hæc vocabula תִּיתָה אֲמִי repetenda sunt hoc modo: Fœdus meum fuit cum illo, vitæ & pax (.f. fuit cum eo) & dedi ea ipsi cum timore & ipse timuit me, & propter nomen meum humiliatus est. Est autem אֲמִי art. אֲמִי cum adfixo. Hæc Stephanus Isaacus Leuita: qui cum patre Ioanne Isaaco Marpurgi 1546. baptizatus puer quadrimus: à baptismo, nomine circumcisionis mutato, circum mensam exiliens gaudio resonuit: nunc ego Stephanus vocor. Det tibi mi fili pater cœlestis CHRISTI spiritum in hoc etiam, vt multos erudas ad querendum CHRISTVM in lingua sancta: studeasq̃ Chaldaica, sicubi discrepant, cum Hebræo concordare.

וְאַתָּם Abenezra desiderat in מוֹרָא Præpo. ב. Sic enim exponit וְאַתָּם לוֹ שִׁיקְבִּלָם בְּמוֹרָא וְכֵן עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֵינוּ Id est, dedi hæc ipsi vt acciperet cum timore, atque sic fecit & timuit me. Sed Chaldaus accipit מוֹרָא pro אֲרָלָא doctrina. Vult dicere: Leuitas purè docere verbum Dei, secundumq̃ illud uiuere: non esse uirium humanarum, sed opus solius spiritus sancti, timorem Dei seu cultum verum docentis. וְהָאֵלֹהִים Præt. Niphal.

בְּפִיתִי Ebræi de Pinehas Aheronis nepote intelligunt: sed mauelîm de toto ministerio, vt intelligas. Legem veritatis in ore esse: tam purè docere verbum, vt ne syllabam quidem contra verbum proferas: sed lege peccatum ostendas, & promissione CHRISTVM legis implemētum. Quæ nimirum doctrina non reddit hypocritas: sed veros Dei cultores.

בְּשִׁפְתֵי Verbum non deprauat nec torquet: hoc est, nec addit nec demit verbo. שִׁפְתָּה rei extremitas est.

בְּמִישׁוֹר חֵלָה אֲמִי Neminem offendit: sua non quæsiuit: multis benefecit, nulli malefecit.

הַשִּׁיב Præt. Hiph. à שׁוּב quod in Hiphil significat facere redire .i. conuertere. Doctrina & vita, multos ad Deum amandum in CHRISTO, proximoq; benefaciendum, mouit per spiritum sanctum. Haftenus ergo commendat pios sacerdotes, vt Aheronem eiusq; filios: recensendo beneficia, cum Dei in illos, tum illorum in Ecclesiam, collata.

בִּי שְׂפָתַי בִּוְחָן

Describit officium sacerdotis. Per labia sacerdotis: verbi ministerium, seu docendi munus intellige. נֶעֱמָה à נָעַם doctrina seu scientia: est recta verbi cognitio rerumq; prudentia.

יְשִׁמְרוּ Id est, labia sacerdotis sunt instrumenta Dei: quibus saluat credentes verbo. Verbum est canale: per quod spiritus sanctus, in cor verbo credentis, influit. Vocat igitur labia sacerdotis, ideo doctrinae custodes: seu publica Ecclesiae receptacula, in quibus solis Dei verbum reſeruatur: quia nisi publicè doceatur à sacerdote vocato, facile dilabitur verbum & traditur obliuioni. Quò verò ſæpius prædicatur: eò magis custoditur. Est igitur vocatio sacerdotis: docere verbum Dei. Quæ verò populi vocatio?

הִוְרָה יִבְקֶשׂהָ

Describit officium populi. הִוְרָה à הִוְרָה est Hæeman. Iod radicale mutatum in Vau. Legem ex ore sacerdotis requirere, est: non modo verbum Dei per diligentem audire: sed etiam Dei voluntatem in ſcripturis expreſſam, à sacerdote rogare: conſiliumq; ab illo petere.

בִּי מִלֶּאֱהָ

Descriptio personæ sacerdotis magnifica. Quod enim poteſt auguſtius ſacerdoti nomen obtingere, quàm Legati Dei: vocariq; Dei viuentis הוֹאֵשׁ לֵיהָ nuncium, seu (vt Chaldaeus) מִשְׁמִינִיſtrum? Per autem angelum Domini exercituum intelligo ſimpliciter: vocatum miniſtrum ad docendum verbum Dei, per ſpiritum ſanctum. Quod etiam deſcriptio confirmat Hebræorum dicens: הוֹאֵשׁ לֵיהָ תִּבְרָךְ לְהוֹרֹת דְּבָרֵי תֵּאֵל לְיִשְׂרָאֵל Id est, Ipſe eſt nuncius Dei benedicti, ad docendum verba Dei Iſraël. Satan legem ſcriptam haud ita moratur: ad vocem autem angeli Domini exercituum contremiſcit fugitq;. Ac priuatim libri ſacri perlecti, forſitan ſoli tibi proderint: Labia verò ſacerdotis aperta, non clauſa, publicè cuſtodiant legem in Eccleſia Dei. Proinde, ſicut non eſt ſacerdos habendus: quiſquis verbum Dei nescit & non docet: Ita non eſt Dei populus cenſendus: qui verbum Dei non audit, & ſacerdotem contemnit vocatum à Deo.

3. LOCVS TERTIVS accusat trium criminum ſacerdotes: eiſq; ablationem ſacerdotij comminatur.

1. סָרַחֶם מִן הַדֶּרֶךְ Primum crimen arguit degenerationis: eſt enim à via recedere, Leuiticos ritus Aheroni præſcriptos violare, & à talibus & tantis patribus degenerare planeq; contrarium illis facere.

2. תִּבְשַׁלְתֶּם Præt. Hiphil: impingere feciſtis, offendiſtis à תִּבְשַׁל impingere. Secundum crimen arguit offendiculi: contrarium eius quod dixit הַשִּׁיב. Vult dicere: ſub verbo Dei venenum infudiſtis: afferendoq;

doq; sensum non germanum scripturæ ponitis auditoribus offendiculum, vt aberrant & ipsi, deq; via recedant.

3. שְׁחַתְּם בְּרִית. Præt. Pihel à שָׁחַת. Tertium crimen arguit τῆς ἀποστασίας. Per fœdus irritum fieri, vult intelligi: è Leuitis fieri lupos, autoresq; vt Leuiticum sacerdotium abrogetur. Quod Deus promiserat לעולם modo seruaretur.

בְּתַחֲתֵי אֲפֻקָּיִם.

Comminatur ablationem sacerdotij: propter abusum & crimina prædicta. Sicut & Hose. 4. ait: quia tu repulisti scientiam, & ego te repelam, ne sacerdotio fungaris. בְּתַחֲתֵי Benoni Niphal à בָּתָּה. Sic reddet despectos coram omnibus sanctis: vt iudicentur indigni Leuitico sacerdotio. בְּתַחֲתֵי idem quod לְפָנַי secundum, iuxta, eò.

הֶעֱלַתֶּם פְּנֵיכֶם בְּתוֹרָה eleuatis facies in lege: vel, accipitis faciem in lege. Hebraismus. Habetis in iudicio, seu causis legis, respectum personarum: vt, si potens aliquid ducit ad vos corruptum, id dissimulatis: haud dissimulaturi, si pauper id faciat. Grande peccatum est legem flectere: vel in odium, vel in gratiam, personarum. Haftenus de Apostrophe: sacerdotum accusante crimina, pœnamq; illis comminante.

4. **Q**UARTVS LOCVS est de re vxoria: id est, de peccatis in matrimonio commissis, quibus pœnas comminatur. Partiamur locum in duas conciunculas.

PRIMA de non ducendis alienigenis: locus ab vnitate sanguinis & cultus: propter contemptum fratrum & nuptias alienigenarum: totam Iudæam reprehendit, pœnasq; comminatur.

Sic argumentabantur: qui exemplum vxoris alienigenæ ducendæ imitabantur, auctoritate moti Abrahæ: querebantq; affinitatem gentiliū, alioqui despecti ab illis. הֲלֵאֵלֶּיךָ pater noster Abram duxit alienigenam: cur non & nobis liceat? הֲלֵאֵלֶּיךָ Num Deus qui creauit Iudæos & gentes: est Deus etiam gentium? מִיֵּיךְ Cur nos inuicem contemnimus: eò quòd non facimus, quod patres nostri fecerunt?

Hos reprehendens Malachias: eò quòd exemplum Abrahæ sine Dei verbo imitarentur: argumentum sic inuertit. הֲלֵאֵלֶּיךָ Nonne pater etiam omnium nostrum est is, à quo genus humanum originem duxit vniuersum? Attamen nos circumcisos Abræ filios Deus à gentibus separauit incircumcisis. הֲלֵאֵלֶּיךָ Num cultus vnus Dei Iudæorum omnium à Deo creatorum certus & inuiolabilis? מִיֵּיךְ Cur nolumus ducere coniuges potius Iudaicas: secundum legem Dei? Est בְּגֵיז contemnere & negligere simul, quasi nil sit. לְחַלֵּל autem בְּרִית fratrum contemptum facere contra pietatem à patribus ad posteros venientem, quæ legis instar est. Hortans ergo ne despiciantur Iudaicæ mulieres: propter vnitatem sanguinis & cultus: mouet ideo Iudæorum affectus contemnentiū vxores: vt corrigat maritorum sæuitiam: doceatq; more 1. Pet. 3. maritos inspicere mulierem vt Dei creaturam, & vitæ cohæredem. Vide autem quàm totam Iudæam eius criminis accuset

בְּגֵיז יְהוָה

Verbo

Verbo **בגדה** perfidè egit, vult intelligi: per insignem & abominabilem esse contemptum & neglectum legis Diuinæ, qui dicitur **הועבה** non solum in tota Iudæa, seu vulgo ruriq; verum etiam Ierosolymæ potissimum: ubi sunt tamen principes & sacerdotes, mandatum Dei de non ducendis alienigenis vxoribus contemnentes. **נעשה** Præt. Niphal.

קדש יהוה Lex Dei sonans: estote sancti, quia ego sanctus sum: id est, verbum de quo **CHRISTVS** ait, vos estis mundi propter verbum quod auditis. Quippe doctrina pura sonante: spes est impuræ vitæ corrigendæ. O magnam Dei misericordiam, sanctitatem ita suam diligentis (hoc est, nobis indies & septies in die cadentibus: nihilominus verbum sine fine prædicantis) vt lapsi peccatum agnoscamus & resipiscentes, per fidem in **CHRISTVM** resurgamus, promissionibus diuinis erecti.

ובעל Præt. Cal. à **בעל** rem habere, maritare. Ducere **בת אל נבר** est ducere alienigenam & impiam: duci lege Dei vetitam. Ra. Sal. definit alienigenam **בת אל נבר עובדה עו שאינה מאל אחר** Id est, filia Dei alieni quæ seruit idolatriæ, nec est de vno Deo. Sequitur laboris merces: comminatio.

יברית יהוה Verbi deprauatoribus eorumq; discipulis: hoc est abusui totius sacerdotij comminatur ideo pœnas, quia propter maiorem dotis additionem, gentilium filia dominabantur Iudæis contra legem. **נעשה** fut. faciet pro fecit.

ערו **ערו** ab **ערו** vigilare, suscitare: vigil, magister. Adpellatur magister **ערו** quòd mentem excitet discipuli.

ענה Benoni Cal. ab **ענה** respondere: respondens, discipulus. Non ineptè magistrum & discipulum, suscitantem & respondentem, reddunt. Phrasis est Hebraica prouerbialis: minitans sublatum iri doctrinam & scholam: qua sublata, quis instituet ministros Ecclesiæ? quid docebit indoctus minister? Ac si **מגיש מנחה** excindetur: ubi sacrificabitur? vbi Deus coletur? Comminatur igitur ablationem scholæ & Ecclesiæ: quibus sublati, cur viuas? quid agas in hac lachrymarum valle? Thargum reddit **ערו** generaliter **בר רבר** id est, filium & filij filium. Et illud **מגיש מנחה** ita reddit **מקריב בבית** **ואם בתן הוא לא יתי ליה מקריב בבית** **מקריב** Id est, Et si fuerit sacerdos, non erit ei qui offerat holocaustum in domo sanctuarij. Porro si Deus in veteri testamento sacerdotes eradicaui: propter abusum matrimonij nuptiasq; alienigenarum. Quanto magis sacerdotes noui testamenti propter scortationem & adulterium, nedum matrimonij prohibitionem eradicabit? Ecquibus in scholis & Ecclesijs, prohibitores matrimonij, laetauri, animarum latrones purè docent? quid igitur expectent: nisi quod ait Malachias **יברית יהוה** **ערו**.

ALTERA de vxoribus humanius tractandis: non modo reiicit lumbria coniugum sacrificia, reprehendendo sacerdotes trifariam, eisq; minitando: sed etiam obiectionem exempli Abrahæ de alienigena ducenda, deq; repudio, bifariam refutat.

שניית

וְזֹאת שְׁנִייתָ

Non solum efficitis fornicatione vestra: vt uxores vestrae operiant fletu altare Domini (venientes ac dicentes: מִהָהֵנָּה וְהֵנָּה מִצָּאָר אֲנִישֵׁינוּ Id est, ecquid peccauimus? & quid inuenerunt iniquitatis in nobis viri nostri? sed etiam eò polluimini, quod accipitis lugubres oblationes à mulieribus Iudaicis, ideo flentibus, quòd contemnerentur à maritis alienigenas ducentibus contra legem Dei.

מֵאֵין פְּנוּתָא עֲוֹר Indicatur: Deum, non modo nolle sibi à tristibus seruire offerriq; sed etiam omnia sibi displicere sacrificia, quæ fiunt cum offendiculo proximi: sicut & Hose. 6. dicit: Misericordiam volo non sacrificium. Quid autem ad hæc sacerdotes accusati trifariam: videlicet quòd docerent, lugubria sacra Deo placere, alienigenam duci à Iudæo licere, vxorem repudiare licere?

וְאִמְרָתָם עַל מִתָּה

Indicat: contemtores istos verbi non modo non agnoscere peccatum: verum etiam defendere turpis lucrigratia. Respondet autem spiritus.

עַל בִּירְהוּתָא הָעֲוִיר Non solum describit matrimonium legitimum, tanquam vnicum statum humani generis, à Deo præceptum & institutum: sed etiam accusat matrimonij legitimi uiolati, per ducere gentilem aut Iudaicam repudiare. Præter. Hiphil ab עֲוִיר testatus est, id est, verbo suo Ge. 3. coniugium sanxit.

Idem quod Ge. 3. adiutorium viri. אִשְׁתְּ בְּרִיתָךְ à Deo tibi, uelut Adamo Heuam, per Dei verbum adductam: verboq; sic affixam, vt consensus utriusq; in Dei verbum, quo coniuncti estis, reddat ambos inseparabiles usq; ad mortem omnia separantem. Huiusmodi illud: Quos Deus coniunxit, homo non separet.

אִשְׁתְּ בְּרִיתָךְ agis perfidè cum ea: contemnis eam, vel postferendo Iudaicam gentili, vel Iudaicam repudiando temerè sineq; causa: duricordibus pectoribus & incuruicercis capitibus tantum permessa à Mose repudiatione: teste CHRISTO Matth. 19.

וְלֹא עָשָׂה אַחֶר

Refutat obiectionem primam exempli Abrahæ, q. d. vanum argumentum esse: vnicus ille spiritu præcellens Abraham duxit Hagarem: ergo licet etiam Iudæis alienigenas ducere. Simulq; docet: exempla patrum operaq; haud imitanda, sine verbo Dei vocationeq; singulari.

אִשְׁתְּ אַחֶר est Abraham ideò dictus (Iesaiæ teste) quia sunt omnes ab illo Iudæi prognati. אִשְׁתְּ אַחֶר Id est, excellentia spiritus illi: vt nil faceret sine verbo Dei. אִשְׁתְּ אַחֶר no. à verbo אִשְׁתְּ אַחֶר superesse.

וְלֹא עָשָׂה Non secutus est carnis libidinem: vt falsi doctores, eorumq; auditores: nec propter opes & affinitatem, duxit alienigenam, vt degeneres Abrahæ filij: nec reliquit Iudæis spiritum, vt carnem & opes sequantur. Quid enim indicat interrogatio אִשְׁתְּ אַחֶר? Abrahamum coactum fuisse ducere Hagarem, videlicet Saræ iussu Deiq; auctoritate, stultum fuisse Deo sobolem progignere. CHRISTVS est A-

D

bræ

bræ promissus Ge. 12. teste Paulo Gal. 3. מִבְּקֶשׁ Priusquam se Deus expressisset de Sara: sperauit Abraham se per ancillam semen consecuturum.

וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרִיחוֹתֵיכֶם

Dehortatio à contentu repudiōq; vxoris: refutans alteram Obiectionis partem: qua contendebant vxores sibi repudiare licere. Docetque (instar CHRISTI Matth. 19.) vxorem neutiquam esse repudiandam: nisi propter transgressionem mandati Ge. 3. id est, adulterium. Si quis autem omnino, duntaxat odio, repudiat vxorem: vt operiat tēmeritas eius uestem. q. d. Propheta. Si uis omnino ferro durior non reconciliari, nec mores vxoris ferre: sed ab illa separari, iuxta legem, quæ lata est τοῖς ἁσέγγυοις καὶ γε μισάνθρωποις bene est. Voceris igitur odiose repudiator: impius nebulo, caput incuruicercum, ἁσέγγυος μισάνθρωπος. Adeo torfit Malachiam: quod non solum malefacerent contemnendo Iudaicas vxores ducerent alienigenas, odioque duntaxat repudiarent: sed etiam quod malefactum id exemplo Abrahæ legeq; Moysis defenderent.

אֵל יִבְגֵּךְ Fut. Cal. à בָּגַד. Est tertia persona pro secunda posita. בְּרִיחוֹתֵיכֶם Hæc est scripturæ consuetudo: ait Kimchi. Cum ergo dicit: Custodite spiritum uestrum: iubet manere in Dei verbo, quod mandat vxori adhærescere, vetatq; alienigenam ducere.

בִּי שִׁנָּה שְׁלַח וְכִסָּה חֲמִיס עַל לְבוּשִׁי

Præceptorem sic audiui de hac cruce Rabinorum loqui. Vetus reddit: cum odio habueris dimitte: operiet autem iniquitas uestimentum eius. Ego sic intelligo. Si Deus vetat odio haberi vxorem: & Lex Deut. 24. propter odium rei turpis duntaxat libellum repudiij permittit: non potest hic Deus repudium admittere simplicis odij gratia: sed per odium uult intelligi, quod CHRISTVS vocat Matth. 19. duriciam cordis, hoc est, impietatem. Itaque reddere potes hæc verba בִּי שִׁנָּה שְׁלַח Si quis odio habet: dimittere potest. Est enim שְׁלַח infinitiuus: cui (potest) adijci queat וְכִסָּה חֲמִיס עַל לְבוּשִׁי Id est, at operiet eum violentia quasi uestis. q. d. vxorem tuam repudiasti, cuius mores, ferre debuisti: meritò igitur nudatam honore coniugali, uestis eam nec turpiter inuestem extrudes: ne Deus tibi succenseat. Vult ergo dicere: Tēmeritas ac macula infamiæ, ceu uestis operiet eum, qui repudiat uxorem odio: ita etiam vt pingatur & cognoscatur hoc uidelicet titulo. Hoc est illud caput incuruicercum, quod nequit uxoris mores ferre: tēgat illum morosum hæc macula quasi uestis. Hanc sententiam uidetur & hortatiuncula sequens confirmare.

וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרִיחוֹתֵיכֶם וְלֹא תִבְגְּרוּ

Custodiamini igitur in spiritu uestro: & non præuaricemini, Id est, bene considerate legem Deut. 24. de repudio, latam esse duricordibus & morosis, teste CHRISTO Matth. 19. Nec vllum sanctorum unquam, vxorem vel repudiasse, vel repudiare solere. תִּבְגְּרוּ pro תִּבְגְּרוּ Fut. Cal. à בָּגַד.

Quin

5. **Q**UINTVS LOCVS est de scandalo, quod reprehendit: estq̃ obiurgationis sacerdotum & Iudæorum, instar Epilogi.

Præt. Hiphil à יגע laborare, fatigari: defatigastis seu molestia affecistis. Dices: quomodo fatigaretur Deus? Respondet Abenezra Id est, scimus, quòd Deus uerendus non defatigetur: sed loquitur humano more. Fecerunt enim Leuitæ sua falsa doctrina, Iudæiq̃ sua blasphemia: vt Deum in sanctis suis illorum & puderet & pigeret. Ecce autem verbis his

במה היוגעו

Doctrinam falsam & blasphemiam impiam: vt rectam & diuinam: etiam defendunt. Accusat ergo Leuitas ac discipulos eorum: non modo sermonum falsorum, verum etiam defensionis illorum. Sunt autem sermones falsi triplices

רע טוב בעיני יהוה

Caro uidens, impios euehi, pios opprimi: iudicat Deum, vel non esse, vel iniquum esse: quòd sinat impios florere quos perdi, & pios deprimi quos extolli, conueniebat. Sed ignara diuini iudicij, nosse debebat: impios suam partem in hac uita habere, teste Ps. 17. & finem impiorum horrendum esse: Assaph Ps. 73. confirmat.

ובתם הוא חפץ

Carnis hoc iudicium esse falsum: testatur Psal. 5. בי לא אל חפץ רשע אמת. Id est, Quia tu Deus non delectaris impietate.

איה אלהי חמושפט

Dum non fit iudicium statim, malicq̃ puniuntur: homines euadunt deteriores: putantes omnia casu fieri, nec esse prouidentiam Ps. 33. & 139. descriptam. Sed Petrus secundæ primo caussam diuinæ longanimitatis exponit.

CAPVT TERTIVM.

חנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני

קדמי ἔμπροσθεν ante me für mich	אורחא ὁ δὲ ὅς viam den weg	ויפני ὡς ἐτοιμάσθαι vt expurget das er bereite	מלאכא τὸν ἄγγελόν μου angelum meum meinen engel	שלח ἀποστέλλω mittam will senden	חנני ὁ ἐγώ ecce ego Sihe ich
--	-------------------------------------	---	--	---	---------------------------------------

ופתאם יבא אל היכלו הארון אשר

אשר ὅς quem den	הארון ὁ αὐτός DOMINATOR der Herr	היכלו τὸν ναὸν αὐτοῦ templum suum seinen tempel	אל ἐλθε ad zu	ייערל ἔξω veniet wird kommen	ופתאם καὶ ἔξω & cito und bald
--------------------------	---	--	------------------------	---------------------------------------	--

D 2

אתם

אַתֶּם מִבְקָשִׁים וּמִלֹּאֲךָ חֶבְרִיָּה אֲשֶׁר

אֲתֵּן	בְּעֵן בֵּית	וּמִלֹּאֲךָ	קִיְיָמָא	דִּי
ἐμὲ	ζητεῖτε	καὶ ὁ ἄγγελος	τῆς διαθήκης	ὅς
uos	queritis	ET ANGELVS	FOEDERIS	quem
ic	suchet	und der Engel	des Bundes	den

אַתֶּם חֹפְצִים חֵנָּה בָּא אָמַר יְהוָה

אֲתֵּן	צִבּוֹן בֵּית	חֵנָּה	אָתִי	אָמַר	יְיָ
ἐμὲ	ζητεῖτε	ἵδου	ἐρχεται	λέγει	κύριος
uos	cupitis	ecce	uenit	inquit	Dominus
ic	begeret	Sihe	et Kompt	spricht	des Herrn

צְבָאוֹת: וְיָמִי מִבְּלֹבֶל אֵת יוֹם בּוֹאִי

צְבָאוֹת	וְיָמִי	מִסֹּכֶר	יָת	יוֹם	מִיְהוָה
παντοκράτωρ	καὶ τις	ὑπομνήσκει	τοῦ	ἡμέρας	ἐκείνου
exercituum	at quis	sustinebit	ipsam	diem	aduentus eius?
Schaotb	wer abet	wird er leiden müssen	den	tag	seiner zukunfft?

וְיָמִי חֶעֱמֹד בְּחִנְאוֹתָיו: בִּי חוֹנָא

וְיָמִי	יָקוֹם	בְּאֵתְּ לִירוֹתָיו	אָרִי	חֹנָא
καὶ τις	ὑποστήσεται	ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ	ὅτι	αὐτός
aut quis	stare poterit	dum exorietur?	nam	ipse
oder wer	wird bestehen	wenn er erscheinen wird?	denn	er ist

כֹּאֵשׁ מִיִּצְרָת וּבְבִרְיָת מִבְּבִסִּים: וְיֵשֶׁב

כֹּאֵשׁ	מִמִּסִּי	וּבְבִרְיָת	וּבְחִינָתָהּ	וְיֵשֶׁב
ὡς πυρ	τῷ χρυσῷ	καὶ ὡς πῶς	τῶν πλυνόντων	καὶ καθίσει
uelut ignis	aurificis	& tanquam sapo	laurantium	& sedebit
wie ein feuer	eines goldschmids	und wie seife	der wescherein	und wird sitzen

מִיִּצְרָת וּמִטְהָר בְּסֶת וְטִהַר אֵת בְּנֵי

מִמִּסִּי	וּמְדַבֵּר	בְּסֶפֶא	וְיִצְרֵי	יָת	בְּנֵי
ὁ χωνεύων	καὶ καθαρῶν	τὸ ἀργύριον	καὶ καθαρῶν	τοῦ	ἱόνος
conflans	& purgans	argentum	& mundabit	iplos	filios
schmelzen	und fegen	das silber	und wird fegen	die	finder

לֵוִי וְיִזְקָא אַתֶּם בּוֹחֵב וּבְבִסֶּת

לֵוִי	וְיִזְקִיא	יִתְחַוֶּן	בּוֹחֵב	וּבְבִסֶּפֶא
λεὶ	ἐκκαθαίρει	αὐτοὺς	ὡς τὸ χρυσῶν	καὶ ὡς ἀργύριον
Leui	expurgabitq;	illos	uelut aurum	& tanquam argentum
Leui	und wird leutern	sie	wie gold	und wie silber

וְחִירָא לִיחֻנָּה מִגִּישֵׁי מִנְחָח בְּצִדְקָח:

וְחִירָא	קָדְם יְיָ	מִקְרִבִּין	קִרְבָּן	זָבֵחַ
ἐκείνου	τῷ κυρίῳ	προσάγοντες	τῷ θυσιῶν	ἐν τῇ δίκαιοσυνῃ
& erunt	Domino	offerentes	munus	in iusticia
denn werden sie	dem Herrn	bringen	speiopffer	in gerechtigkeit

וְעֵרְבָה

e וערבב ליחזה מנחת יחזק וירושלם

ויהגלי	קדם ירי	קרבן	אנש יחזק	ויהבי ירושלם
καὶ ἔσται	τῷ κυρίῳ	ἢ θυσία	ἰσθ'α	καὶ ἱερουσαλὴμ
& placebit	Domino	munus	Iuda	& Ierusalem
vnd wird gefallen	dem Herrn	das Speisopfer	Juda	vnd Jerusalem

* בימי עולם ובשנים קרמוניות וקרבת

ביומי	עלמא	ובשנים	דמלקרמיו	ואתגלי
ὡς ἡμέραι	τῶ ἀνὼν	κατὰ ἐτη	τὰ ἐμπροσθεν	καὶ προσήξω
uelut diebus	priscis	& tanquam annis	ante actis	& propinquabo
wie in tagen	vorigen	vnd wie jaren	vor langen	vnd ich wil kommen

* אליבם למישפט וחייתי ער מוחר

עליבון	למעבר דינא	ויהי מיומרי	לסחר	מוחר
πρὸς ὑμᾶς	ἐπ' αἰσῶ	καὶ ἔσομαι	ὁ μάρτυς	ταχὺς
vobis	ad iudicium	erōq	testis	celer
zu euch	zu straffen	vnd wil sein	zeuge	ein schneller

* במבשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר

בחרשינא	ובגפניא	ובדמשחבין	לשקרא
ἐπὶ τοὺς φαρμακοὺς	καὶ ἐπὶ τοὺς μοιχοὺς	καὶ ἐπὶ τοὺς ὀρκιστάς	ἐπὶ ψευδῆ
contra incantatores	& contra mœchos	contra iurantes	falso
wider die seuberer	vnd wider die ehebrecher	vnd wider die so schweren	falsch

* ובשקרי שבר שביר אלמנה ויתום

ובאנסרי	אגרא	אגרא	אמלא	ויתום
καὶ ἐπὶ τοὺς ἐπισκευτάς	τὸν μισθὸν	μισθὸν	τὰς χήρας	ὡς ὀρφανὸς
& contra ui retinentes	mercedem	mercenarij	uiduam	& orphanos
vnd die vnrecht thun	lohnern	den tage	widwen	vnd waisen

* דמיטי גר ולא יראוני אמר יחזק

דמסטן דין	גירא	ולא	דחילא מן קרמני	אמר	ירי
καὶ καταδυναστεύοντες	καὶ μὴ προσήλυτ'	καὶ μὴ	φοβούμενός με	λέγει	ὁ κύριος
& opprimentes	& non peregrinum	& non peregrinum	timentes me	inquit	Dominus
vnd die so gewalt thun	vnd nicht den fremdden	vnd nicht den fremdden	nich fürchten	spricht	der Herr

צבאות: בי אני יחזק לא שנית

צבאות	אני	אני	אני	אני	אני
ὁ παντοκράτωρ	ἐγώ	ἐγώ	ἐγώ	ἐγώ	ἐγώ
exercituum	nam	ego	ego	ego	ego
Sebaoth	denn	ich	ich	ich	ich

ואתם בני יעקב לא בליהם: למימי

ואתם	בני	יעקב	לא	אחזן מרמן	למימי
ὡς ἡμεῖς	ἡμεῖς	ἡμεῖς	οὐκ	ἀπέχεσθαι	ἀπὸ τῶν ἡμερῶν
uos antem	filij	Iacob	haud	interibitis	à diebus
ir aber	Kinden	Jacob	nicht	solt vntergehen	von zeit an

אֲבֹתֵיכֶם סִרְתֶּם מִזְבֵּחַי וְלֹא שָׁמַרְתֶּם

אֲבֹתֵיכֶם	סִרְתֶּם	מִזְבֵּחַי	וְלֹא	שָׁמַרְתֶּם
ἀπαρχαίαν	ἐξελίνατε	ἀπὸ νομίμων μου	καὶ μὴ	ἐφυλάξατε
patrum uestrorum	recessistis	à statutis meis	& non	seruastis
ewer Väter	se seid abgewichen	von meinem gesetz	vnd nicht	ir habt gehalten

שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אֲמַר יְהוָה

שׁוּבוּ	אֵלַי	וְאֶשׁוּבָה	אֲלֵיכֶם	אֲמַר	יְהוָה
ἐπιστρέψατε	πρὸς με	καὶ ἐπιστρέψωμαι	πρὸς ὑμᾶς	λέγει	ὁ κύριος
conuertimini	ad me	& reuertar	ad uos	inquit	Dominus
Ereret euch	zu mir	so wil ich mich Ereren	zu euch	spricht	der Herr

עֲבֹאוּת וְאֲמַרְתֶּם בְּמִיָּה נָשׁוּבָה : חֵיקָבַע

עֲבֹאוּת	וְאֲמַרְתֶּם	בְּמִיָּה	נָשׁוּבָה	חֵיקָבַע
ὁ παντοκράτωρ	καὶ εἰπάτε	ἐν τίνι	ἐπιστρέψωμεν :	μὴ πτενίσθῃ
exercituum	& dicitis	in quo	conuertemur ?	fraudet ne
Sebaoth	so sprecht ir	worin	istts recht das teuschet	sollen wir vns beferen ?

אֲרָם אֱלֹהִים בִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי

אֲרָם	אֱלֹהִים	בִּי	אַתֶּם	קֹבְעִים	אֹתִי
ὁ ἀνθρώπος	τοῦ θεοῦ	ὅτι	ὑμεῖς	πτενίζετε	καρμὶ
homo	Deum	quia	uos	fraudatis	me
ein mensch	Gott	denn	ir	teuschet	mich

וְאֲמַרְתֶּם בְּמִיָּה קֹבְעֵנוּ חֲמִישֵׁשׁ

וְאֲמַרְתֶּם	בְּמִיָּה	קֹבְעֵנוּ	חֲמִישֵׁשׁ
καὶ εἰπάτε	ἐν τίνι	καρμὶ	καὶ ἐπὶ δεκάτοις
& dicitis	in quo	fraudamus te ?	decimis
so sprecht ir	womit	teuschen wir dich ?	mit zehenden

וְהִתְרַבְּיָה בְּמִיָּה אַתֶּם נֹאֲרִים וְאֹתִי

וְהִתְרַבְּיָה	בְּמִיָּה	אַתֶּם	נֹאֲרִים	וְאֹתִי
καὶ ταῖς ἀπαρχαῖς	ἐν τῇ κατάρῃ	ὑμεῖς	καὶ ἐμὲ ἐπικατάρατοι ἐστέ	καὶ ἐμὲ
& oblationibus	cum penuria	uos	maledicti estis	nam me
vnd mit heben	ir das euch alles zurinnet	seid verflucht	denn mich	

אַתֶּם קֹבְעִים חֲגוּי בָּלֹו : חֲבִיאָר אֶת בָּל

אַתֶּם	קֹבְעִים	חֲגוּי	בָּלֹו	חֲבִיאָר	אֶת	בָּל
ὑμεῖς	πτενίζετε	ἐθνοῦ	πᾶν	ἐισλέγεσθε	τὰ	πάντα
uos	fraudatis	gens	tota	adferte	den	integram
ir	teuschet	das volck	allesampt	bringet		ganzen

חֲמִישֵׁשׁ אֶל בֵּית חֲאִיצֵר וַיְהִי טָרֶת

חֲמִישֵׁשׁ	אֶל	בֵּית	חֲאִיצֵר	וַיְהִי	טָרֶת
ἐπὶ δεκάτῃ	εἰς	οἶκον	θησαυροῦ	καὶ εἶσαι	βρωσις
decimam	ad	domum	thesauri	ut sit	cibus
zehenden	ins	haus	schatz	das seie	speise

בְּבֵיתִי וּבְחִנּוּנִי נָא בִּיָּאתָ אָמֹר יְהוָה

יְהוָה ὁ κύριος Dominus der Herr	אָמֹר λέγει inquit spricht	בְּתֵרָא ἐν τῷ τῶ in hoc hierin	בָּעֵן ὁ quæso lieber	וְנִסֵּה קִרְבִּי καὶ δοκιμάζετε με & probate me vnd prüfet mich	בְּבֵית מִקְדָּשִׁי ἐν τῷ οἴκῳ μου in aede mea in meinem haus
---	-------------------------------------	--	--------------------------------	---	--

עֲבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתָּח לָכֶם אֶת

יְהוָה τοὺς	לָכֶם ὑμῖν uobis euch	אֶפְתָּח ἀνοίξω aperiam ich auffthun werde	לֹא μὴ non nicht	אִם ἐὰν an ob	עֲבָאוֹת ὁ παντοκράτωρ exercituum Sebaoth
----------------	--------------------------------	---	---------------------------	------------------------	--

אֲרָבוֹת הַשָּׁמַיִם וַחֲרִיקָתִי לָכֶם מִרְבָּח

טוֹבָא πλὴν εὐλογίας benedictionem segen	לָכֶם ὑμῖν uobis euch	וַחֲרִיקָתִי καὶ ἐκχεῶ & effundam vnd erab schütten	שָׁמַיִם τῶ οὐρανό cœli des himels	מִרְבָּח καταράκτας cataractas fenster
---	--------------------------------	--	---	---

עַר בְּלִי רִי : וְאַעֲרֹתִי לָכֶם בְּאֵבֶל

עַר ἐως	בְּלִי μόνον tantum non nur sey	רִי : ἵκανότατος satis sit die fülle	וְאַעֲרֹתִי καὶ ἐπιτιμῶ & increpabo vnd ich wil schelten	לָכֶם ὑμῖν uobis für euch	בְּאֵבֶל ἐν τῷ μολοσῶ deuorantem den fresser
------------	--	---	---	------------------------------------	---

וְלֹא יִשְׁחִית לָכֶם אֶת פְּרִי הָאֲדָמָה

וְלֹא καὶ μὴ ut non das nicht	יִשְׁחִית διαφθείρει disperdat er verderbe	לָכֶם ὑμῖν uobis euch	אֶת τοῦ ipsum die	פְּרִי καρπὸν fructum frucht	הָאֲדָמָה τῆς γῆς telluris auffm felde
--	---	--------------------------------	----------------------------	---------------------------------------	---

וְלֹא תִשְׁבֵּל לָכֶם חֲגָפִי בַּשָּׂדֶה

וְלֹא καὶ μὴ & non vnd nicht	תִּשְׁבֵּל ἀσθενήσῃ sit sterilis vnfruchtbar sey	לָכֶם ὑμῖν uobis euch	חֲגָפִי ἡ ἀμπελὶς uitis der weinstock	בַּשָּׂדֶה ἐν τῷ ἀγρῶ in agro im acker
---------------------------------------	---	--------------------------------	--	---

אָמֹר יְהוָה עֲבָאוֹת : וְהִשְׁתַּחֲוּ אֲתָנֶם

אָמֹר λέγει inquit spricht	יְהוָה κύριος Dominus der Herr	עֲבָאוֹת ὁ παντοκράτωρ exercituum Sebaoth	וְהִשְׁתַּחֲוּ καὶ μακαρίζουσιν & beatos dicent vnd sollen selig preisen	אֲתָנֶם ὑμεῖς uos euch
-------------------------------------	---	--	---	---------------------------------

כָּל הָאֻמִּים בִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֲרֶצַּי

כָּל πάντα omnes alle הפך	הָאֻמִּים τὰ ἔθνη gentes Völkern	בִּי ὅτι nam denn	תִּהְיוּ ἐσσεσθε eritis solt sein	אַתֶּם ὑμεῖς uos je	אֲרֶצַּי ἡ γῆ terra land
---------------------------------------	---	----------------------------	--	------------------------------	-----------------------------------

חֲפִיז אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת חֹזֵק עָלַי

חֲפִיז	אָמַר	יְהוָה	צְבָאוֹת	חֹזֵק	עָלַי
ἐγὼ ἐμὲ	λέγει	ὁ κύριος	ὁ παντοκράτωρ	ἐθαρώατε	ἐπ' ἐμὲ
contra me	inquit	Dominus	exercituum	increbescunt	
wider mich	spricht	der Herr	Sebaoth	je macht viel	

רְבִירֵבִים אָמַר יְהוָה וְאִמְרָתֶם מִה

רְבִירֵבִים	אָמַר	יְהוָה	וְאִמְרָתֶם	מִה
τοὺς λόγους ὑμῶν	λέγει	ὁ κύριος	καὶ εἰπάτε	τί
sermones uestri	inquit	Dominus	& dicitis	quid
ewer rede	spricht	der Herr	und spricht je	was

נִדְבָרֵנוּ עָלֵינוּ: אִמְרָתֶם שׁוּא עֵבֶר

נִדְבָרֵנוּ	עָלֵינוּ:	אִמְרָתֶם	שׁוּא	עֵבֶר
κατελάλησαμεν	κατὰ σὸς	εἰπάτε	μάταια	ἐδούλευον
loquimur	contra te	dicitis	frustra	seruitur
reden wir	wider dich	je saget	es ist vmbsonst	das man dienet

אֱלֹהִים וּמִה בָּצַע בִּי שְׁמוֹנֵנוּ מִשְׁמֵרָתוֹ

אֱלֹהִים	וּמִה	בָּצַע	בִּי	שְׁמוֹנֵנוּ	מִשְׁמֵרָתוֹ
τῷ θεῷ	καὶ τί	ἐφύλαξαμεν	ὅτι	ἐφυλάξαμεν	τὰ φυλάγματα αὐτοῦ
Deo	ecquid	operere precij	quod	custodimus	præcepta eius
Gott	und was	nützet es	das	wir halten	seine gebot

וְבִי חֲלָבֵנוּ קָרָנִית מִפְּנֵי יְהוָה צְבָאוֹת:

וְבִי	חֲלָבֵנוּ	קָרָנִית	מִפְּנֵי	יְהוָה	צְבָאוֹת:
καὶ ὅτι	ἐπορεύθημεν	οἰκεταί	ἐνώπιον	κυρίου	ὁ παντοκράτωρ
& quod	ambulauimus	tristes	ante	Dominum	exercituum
und das	wir wandeln	hart	für	dem Herrn	Sebaoth

וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מֵאֲשֵׁרִים וְדִים אִם נִבְנֶה

וְעַתָּה	אֲנַחְנוּ	מֵאֲשֵׁרִים	וְדִים	אִם	נִבְנֶה
καὶ νῦν	ἡμεῖς	μακαρίζομεν	ὑπερφανούς	καὶ γε	ἀνοικοδομοῦν
proinde	nos	beatos dicimus	superbos	etenim	ædificantur
darumb	wir	preisen selig	die verechter	denne	nemen zu

עָשִׂינוּ רָשָׁעָה אִם בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמְלֹטוּ:

עָשִׂינוּ	רָשָׁעָה	אִם	בָּחֲנוּ	אֱלֹהִים	וַיִּמְלֹטוּ:
ποιοῦντες	πλὴν ἀσεβείαν	καὶ γε	ἀντέστησαν	ὁ κύριος	καὶ ἐσώθησαν
agentes	impiè	etiam	tentant	Deum	& euadunt
die handeln	gottlos	auch	sie versuchen	Gott	und gehet in wol hinaus

אֵי נִדְבָרֵנוּ יִרְאִי יְהוָה אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ

אֵי	נִדְבָרֵנוּ	יִרְאִי	יְהוָה	אִישׁ	אֶל רֵעֵהוּ
τότε	κατελάλησαν	οἱ φοβούμενοι	τὸν κύριον	ἕκαστος	πρὸς
tunc	colloquantur	timentes	Dominum	quilibet	cum
(aber)	werden reden	die fürchten	den Herrn	iglicher	zu
וַיִּקְשֹׁב					

וַיִּקְשֹׁב יְהוָה וַיַּחַח וַיִּשְׁמֹעַ וַיִּבָּתֵּן סֵפֶר

סֵפֶר	וּבַתְּכָתִיב	וַיִּשְׁמָעוּ	קֹדֶם יְיָ	וַיִּשְׁמָעוּ
βιβλίον	καὶ ἐγγραφέν	καὶ εἰσᾶκουσεν	ὁ κύριος	καὶ προσέειπεν
libellus	& scriptus est	& audit	Dominus	& animaduertit
zeddel	vnd ist geschrieben	vnd höret	der Herr	vnd mercket

e אֶבְרָתוֹ לִפְנֵי לִירְמְיָהוּ וְיִחְזֶק וּלְחַשְׁבִּי

יְלֹדֵי דְבַח־שִׁבּוֹן	יְיָ	לְדַח־לֵאָא	קְדַמ־וְהָיָה	זִכְרוֹנֵהוּ
καὶ ἐυλαβεμένοις	τὸν κύριον	τοῖς φοβεμένοις	ἐνώπιον αὐτοῦ	μνημοσύνη
& meditantibus	Dominum	pro timentibus	ante illum	memoralis
und die gedenden	den Herrn	für die so fürchten	für ihn	ein denck

שְׁמוֹ: וְהָיָה לִי זִמְרוֹ יִחְזַק צְבָאוֹת לַיּוֹם e

לְיוֹמָא	צְבָאוֹת	יְיָ	אָמַר	קָדְמִי	וַיִּקְרָא שְׁמִיָּה וַיִּהְיֶה
εἰς ἡμέραν	ὁ παντοκράτωρ	ὁ κύριος	λέγει	μοι	ἡ ἔσονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ
in die	exercituum	Dominus	inquit	mihi	& erunt nomen eius
des tages	Sebaoth	der Herr	spricht	mein vnd sollen sein	an sein namen

אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סָגַלָה וְחַמְלָתִי עֲלֵיהֶם^e

עליהו	ואחרי	סגלתא	עתיד למעבד	אנא	כי
αυτῶν	μετ' φείσομαι	εις περιποίησιν	ποιῶ	ἐγώ	ἤν
illis	& parcam	in peculium	faciam	ego	quam
iret	und ich wil schonen	eigenthum	machen wil	ich	den

פֶּלֶשֶׁת יִחְמֹל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעָמִי

דַּבְּלָה	בְּרִיָּה	עַל	אֲבִיָּה	אֲהִיָּה	בְּמִיָּה
τῷ δ' αὐτῷ	υἱὸν αὐτοῦ	ἐπὶ	ἀνδρ	αὐλαγνίστα	ὅμ τρέπομ
ministrantem	filium suum	super	vir	miseretur	quemadmodum
der dienet	seinem sone	uber	ein man	sich erbarmet	gleich wie

לְאַחַר: וּשְׁבַתָם וּרְאִיתָם בֵּין צָרִיק לְרֹשֶׁעַ^e

לְרִשְׁיָהּ	צְרִיקָה	בֵּין	וּתְחִיזוּן	וּתְתַרְבֵּן	וּתִתֵּן
καὶ ἀνόμους	δικαίους	ἀνὰ μέσον	καὶ ὁφείδεις	καὶ ἐπιστραφίσεσθεις	αὐτῶν
& impij	iusti	discrimen	& uidebitis	& conuertemini	sibi
vnd gottlosen	des gerechten	vnterscheid	vnd solt sehen	vnd jr solt euch wenden	im

פִּיז עִמּוֹ אֱלֹהִים לְאִשָּׁר לֹא עִמּוֹ: ^e

פִּלְחֵי קְדֻמוֹתַי	לֹא	לְדִי	קָדָם יְיָ	רַפְלָחָה	בֵּין
ⲉⲗⲉⲓⲟⲛⲧⲉⲩⲁⲩⲧⲱⲛ	μὴ	καὶ τῷ	τῷ θεῷ	ⲉⲗⲉⲓⲟⲛⲧⲉⲩⲁⲩⲧⲱⲛ	ἀνὰ μέσον
seruit illi	non	& eius qui	Deo	seruientis	discrimen
dienet ihm	nicht	und des der	Gott	des der dienet	vnterscheid

CAPVT TERTIVM: primò Iohannem Baptistam promittit. Deinde CHRISTI aduentum, officium, regnum, describit. Tertio, doctrinam pœnitentiæ ac fidei: præscribit. Quarto, Legis transgressores obiurgat: hortans illos ad pœnitentiam: & resipiscentibus bona

bona promittens. Quintò, securos verbi ministerij contemptores increpat: & obiectiones illorum blasphemias refutat. Sextò, pios derisores in mundo consolatur. Nos caput diuidamus in tot locos: scripturis explicandos simplicissimè.

1. PRIMVS LOCVS: promittit Iohannem Baptistam, & officium eius describit. **וְהָיָה** aduerbio, subindicat **CHRISTVS** se nouam doctrinam in mundum per Iohannem illaturum: quod etiam verbo **וְהָיָה** mittam indicat, videlicet Euangelio se nouam illam doctrinam ordiri uelle per Iohannem. Quem vocat **מַלְאָכִי** angelum seu nuncium suum à ministerio verbi: sicut & ipsemet Iohannes ob id se vocem in deserto clamantis adpellat. His ergò verbis **וְהָיָה מַלְאָכִי** **CHRISTVS** ipsemet hæc per Malachiam loquens: promittere uult Iohannem Baptistam in hoc, ut vetus aboleat testamentum ostensione **CHRISTI**, prædicatione Euangelij nouum testamentum orsuri. Quam sententiam **CHRISTVS** item Matth. 11. confirmat dicens: hic est, de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam. Nec turbet te hic dici **לְפָנַי** & Matth. 11. citari **לְפָנַי**: hæc facultas est spiritus **CHRISTI**. Sicut ergo tribus his uerbis **וְהָיָה מַלְאָכִי** descripsit vocationem Iohannis Baptistæ **CHRISTVS**: ita uerbis tribus sequentibus officium eius describit.

וַיִּפְתַּח רֶגְלֵי. Significat autem **פָּתַח** à **פָּתַח** in Piel, aptare, præparare, expurgare, euacuare, spacium facere, quasi faciem facere: scilicet ut sit viæ facies vacua & pulchra. Per **רֶגְלֵי** intelligo corda mortalium, plena impedimentis, hoc est, dñs alienis, concupiscentijs aduersus decalogum, fiducia operum, incredulitate: quæ via humana **CHRISTVM** impedit, ne possit eius spiritus ingredi cor operariq̃. Ex quo perspicuum: **וַיִּפְתַּח רֶגְלֵי** præparare uiam, esse corda præparare bifariam ad resipiscendum & credendum **CHRISTO**. Primò, doctrina legis: humanæ rationis odium & incredulitatem, in summis & infimis, dampnare: fiduciam operum & opinionem iusticiæ propriæ, velut impedimenta viæ Domini amoliri: humiliare diuinis comminationibus exemplisq̃ iræ corda sapientulorum & sanctulorum ita, ut sitiant & esuriant misericordiam & salutem in **CHRISTO** promissam, libenterq̃ finant in se **CHRISTI** spiritum operari. Deinde corda legis diris humiliata, clamantiaq̃ de profundis ut David: erigere uoce Iohannis sonante, Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, hoc est, tristes humiliorum conscientias, diuinis promissionibus consolari, deq̃ remissione peccatorum uitæq̃ æternæ certificare, per & propter solum **CHRISTVM**. Hanc docendi methodum, pater etiam Baptistæ præscribit, dum explicans, quid sit præparare uiam ante faciem Domini, inquit: Et tu puer propheta altissimi uocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Utq̃ des scientiam salutis eius plebi, quæ est remissio peccatorum. Cum ergo dicit **לְפָנַי** docet: officium concionandi Iohannis fieri propter solum **CHRISTVM**: & tale futurum, quale prædixit Malachias ultimo, & angelus primo Lucae, docentes: Iohannem

Iohannem corda patrum ad corda filiorum, & filios ad patres suos, conuerfurum, hoc est: Primò, docturum poenitentiam, qua remouentur impedimenta non sinentia CHRISTVM ingredi, uidelicet dicturum: omnis caro fœnum Esa. 40. Genimina uiperarum, quis vobis ostendit effugere iram Dei? Matth. 3. Deinde resipiscentibus, ueniam delictorum, per fidem, promissurum, ac dicturum: Verbum Domini manet in æternum: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi: Ipse habet in manu sua ventilabrum. Hac nimirum doctrina Legis & Euangelij simplici, distincta, ad hanc & futuram vitam utili: CHRISTVS Dominus, per seruum suum Iohannem, nouum testamentum incoauit. Nisi igitur per legem te peccatorem esse damnatum sentias, petasq; misericordiam in CHRISTO promissam: tibi remissor peccatorum & liberator à morte CHRISTVS cum Euangelio suo, ne hylum quidem proderit: ægroti medico egent.

2. SECUNDVS LOCVS, Tempus & locum aduentus CHRISTI: eiusq; officium, usum, regnum, populum, describit.

פתח ארפתא: mox: vide Sanctis thesaurum. Elucet: Prophetam non longè ante CHRISTVM fuisse: vt in Epigrapha monstrauius.

היכלי intelligo non solum templum Solymum, in quo docuit CHRISTVS: sed etiam spirituale templum, Ecclesiam, de qua 1. Cor. 6. Vos estis templum Dei.

וואס יתנה לארצי. Subindicat est CHRISTVS, vt Psal. 110. Messiam Θεάνθρωπον futurum, id est, Deum verum CHRISTVM etiam verum hominem futurum: vt Gen. 3. Deus mundi saluator, ob id etiam vocatur semen mulieris, Id est, verus homo, Quid iucundius auditu? quid nobis utilius: quàm verbum carnem esse factum?

מלצה הבריה CHRISTVS adpellatur: quia missus est à Deo mundi saluator, iuxta promissiones factas patribus. Per הבריה enim intelligo omnes Dei promissiones Amen in CHRISTO: quas ideo uocat testamentum (sic enim reddit vetus interpres) quia promittunt Messiam Deum verum, futurum etiam verum hominem: qui, priusquàm regnet super omnia, sit moriturus pro mundi peccatis: & ante mortem facturum testamentum, quo leget suis hæredibus, id est, credentibus, remissionem peccatorum & vitam æternam: quod fecit Matth. 26. Hæc de persona CHRISTI: quis autem populus eius?

אתם מבקשים והפצים Id est, vos qui illum quæritis & cupitis. Quærere CHRISTVM, est: non modo legere scripturas & CHRISTI noticiam ex illis haurire, sed etiam in tribulatione & morte CHRISTVM inuocare. Cupere illum, est: credere in CHRISTVM, impleri promissiones auere, nullam expectare salutem nisi promissam in CHRISTO. Vide quàm pulchra facies Ecclesiæ catholicæ: paucis verbis, tanquàm coloribus spiritus CHRISTI, picta sit à Propheta. Quid enim est Ecclesia Dei, nisi cœtus quærentium & cupientium CHRISTVM? Vult ergo Messiam promittere ac dicere: illum vnicum sanctorum omnium ab initio usq; in finem mundi

fuisse, esse, futurum desiderium. Horsum illud Matth. 11. Esne tu venturus ille? Et Paul. 1. Cor. 10. Omnes patres de petra spiritali bibebant. Vult aduerbio **בְּהַיָּוָה** indicare: CHRISTVM statim post Malachiam incarnandum, & mox suum ministerium post Iohannem orsurum esse. Quod & ipse Baptista testatur, inquit Iohan. 1. Post me venturus est, qui fuit ante me.

הָיָה בָּא Certitudinem indicat aduentus CHRISTI, expectati ab initio mundi: sed quomodo veniens excipietur? vt dicit Propheta.

מִי מִבְּלָל Simpliciter intelligo, Prophetam velle dicere: CHRISTVM audivissimè quidem expectari: sed dum venerit, priusquam ulus mortalium prouidere possit, quando aut quomodo ueniat: tam humiliter venturum in mundum, vt ne veniens quidem venisse credatur. Adeo nimirum uilis & humilis, altissimus in mundum saluator veniet: vt nemo qui Dei promissionibus non credit, habiturus eum sit pro Messia. Testis est Iesa. 53. Et ipsemet propterea dicit Matth. 11. Beatus qui non fuerit offensus in me. **מִבְּלָל** ferre poterit: Benoni Piel à **כָּל** per duplicationem Pe Poal & Lamed Poal.

בְּהַיָּוָה Infinitiuus Niphal cum adfixo, à **רָצָה** Ad offendiculum porrò crucis, & humilitatem personæ CHRISTI: accedit etiam doctrina crucis, uerbis sequentibus expressa.

כִּי הוּא בָּא quibus rationem exponit: non sustinendi aduentum CHRISTI, q.d. Et hoc aduentus humilitatem reddit contemtorem & offendiculum adauget: quòd per doctrinam pœnitentiæ & fidei, perq̃ crucem omnia damnabit studia & facta humana: nilq̃ probabit, nisi quod dictum & factum est iuxta verbum Dei. Grauis & intolerabilis erat in aduentu primo CHRISTVS Phariseis & impijs omnibus: sed quàm grauis & intolerabilis erit in aduentu secundo, cum audient: ite maledicti in ignem æternum, Matth. 25.

מִצֵּרָה Benoni Piel à **צָרָה** fundere ad purificandum: purificare. **בִּרְיָה** sic definitur à Ra. Salo. **שְׂמִיעָבֵר אֶת הַבֶּהֱמָה** Id est, Borith est herba, quæ abluit maculas: velut sapo maculas è uestibus eluit, præsertim albis & lineis, quibus utebantur Orientales.

אֶל בָּבֶס lauare: lauantium: Benoni in Piel **בָּבֶס** lauit. Vult dicere: quemadmodum aurifex igne depurat aurum, & argentum liquefacit, & ab omnibus sordibus mundat. Quasiq̃ lotrix maculas omnes ex veste lauat: eamq̃ prorsus candidulam reddit. Ita CHRISTVS verbo crucis spirituq̃ Dei, veterem hominem mortificat, purificat, sanctificat: vt Paulus Eph. 5. dicit Ecclesiam omni macula carere. Sola uexatio dat intellectum, Iesa. 28. Et plagæ medentur corporis malis Pro. 20. Hactenus aduentus efficacis descriptio: nunc de regno eius, quod caret fine.

וַיֵּשֶׁב Et si sedere significet regnare: tamen sacerdotium etiam complectitur: vt Psal. 110.

אֶל מִטְהָר mundare: Benoni in Piel **מִטְהָר** mundauit. Per conflare & mundare, aurum & argentum, vult intelligi: Per Euangelion, animas credens

credentium, & per crucem eorum corpora, non aliter purgare & mundare spiritualiter & inuisibiliter: quàm aurum & argentum, igne fabrilisq; instrumento, mundantur & innouantur vt niteant corporaliter & uisibiliter. Testis Psalmus. Artificiose comparat electos, auro & argento scriptura: reprobos, scoriam & rubiginem.

Vult ergo docere: CHRISTVM non solum Ecclesiam purgatorem, sed etiam purgationem ipsam: non modo fabrum, sed etiam ignem: non modo fullonem, sed etiam saponem: in throno maiestatis suae, regem & sacerdotem, nunquam sedere ociosum: sed efficaciter & semper operari, per verbum & spiritum, in Ecclesia catholica, seu cordibus Christianorum omnium. Sicut & Paulus 1. Ti. 2. de mediatione: 1. Iohan. 2. de propiciatione: Rom. 8. Paulus de intercessione, de fensioneq; Ecclesiae: testantur.

בני לוי respiciens in testamentum vetus: quo licitum erat Leuitis foris facere sacra: Per Leuitas hic vult intelligi Christianos, qui sunt omnes sacerdotes, 1. Pet. 2. Hos וְקָדְשׁ (à וְקָדְשׁ quod est וְקָדְשׁ fundere: in Piel וְקָדְשׁ) expurgabit: non modo Legis & Euangelij doctrina pura, sed etiam aduersitatibus & sectis obscurare nitentibus scripturas, exercet, quò uidelicet indies reddantur in fide maiores & scripturae peritiores. Subindicat Propheta, CHRISTI regnum totum fore sacerdotale: nec in eo discrimen sacrificantium futurum, sed omnes fore מְשִׁיחֵי לַיהוָה sacerdotes, hoc est: christianos, qui sunt intus Leuitae per spiritum sanctum, fidem in CHRISTVM, inuocationem patris in nomine CHRISTI: longè dissimiles veteribus Leuitis, qui foris tantum operibus Leuiticis mundabantur, externaq; sacra faciebant.

מִנְחָה בְּצִדְקָה post immolationem CHRISTI in cruce: non est aliud sacrificium iusticiae, quàm fides in CHRISTVM sola coram Deo ad iusticiam imputata: per quam Leuita noui testamenti, non modo facit opera charitatis à Deo praecepta, sed etiam uarijs tribulationibus mortificatus, semetipsum facit מִנְחָה Id est, hostiam Deo spirituales: de qua Rom. 12. Rectissime comparatur eloquium Dei, argento probato in uase fictili septies: exercet enim CHRISTVS in regno suo Christianos, redditq; hostias spirituales Deo: non solum doctrina purificante mundans aurum & argentum spirituale: sed etiam uarijs haereticorum & tyrannorum aduersitatibus & periculis: non in aliud, nisi vt mundet eos in fide, reddatq; verbi Dei confessores & puriores & animosiores.

וְעֹרְבָה & suavis erit oblatio, seu placebit. Sacrificium ideo placet Deo: quia persona placet. Et sacrificium id dici iustum, quod à iusto fit, id est, credente: probatur exemplo Habelis Gen. 4.

אֶרְמוֹנִיָּה à radice אֶרְמוֹנִיָּה fit אֶרְמוֹנִיָּה: quod interdum more nominum propriae & ordinalis numeri recipit terminationem mascul. uel fem. generis: ut אֶרְמוֹנִיָּה in plurali אֶרְמוֹנִיָּה Per dies autem priscos & annos priores, intelligo: tempus ante legem latam, quando fides sine lege voluntarie sacrificabat: quod Deo placebat maximè, sicut Ge.

4. sacrificium Habelis. Sacrificia verò per legem coactè facta, non ita placebant Deo: quia non ex necessitate operantem, sed hilarem datorum amat Deus 1. Co. 9. Vult ergò docere: non sacrificabitur in nouo Testamento coactè, sicut in veteri sub lege: sed uoluntariè, sicut Patriarchæ sacrificabant ante legem latam in fide: videlicet per Spiritum sanctum, uiuent spontè, coram hominibus secundum Decalogum, & fide coram Deo secundum promissiones. Quod ualde placet Deo: estq; corda filiorum, ad patrum corda esse conuersa: ut capite sequenti de Eliæ officio dicetur. Haftenus de regno CHRISTI: seu quomodo cum sanctis agetur in regno CHRISTI.

3. **TERTIVS LOCVS** promittit sonaturam in Testamento nouo doctrinam pœnitentiæ & fidei: quæ non ferat apertè impios, vel doctores, vel transgressores.

מִי־מִיָּהֵר est uehemens & acer legis & pœnitentiæ doctor: per quem CHRISTVS admissa peccata contra Decalogum reprehendit, adq; resipiscendum, verbis quasi cogit. Iudicium hoc & testimonium fit per spiritum sanctum: arguentem mundum de peccato, Io. 16. מִי־מִיָּהֵר Benoni Piel à מִיָּהֵר. Sequitur *παράδειγμα* concionem legalem tonare contra transgressores utriusque tabulæ.

לְמִשְׁפָּט Iudicare, est: corripere legis minis, exemplisq; iræ: damna resq; verbo, non resipiscentes.

בְּמִשְׁפָּטִים Præ. pri. מ Hæc. ult. מ adfix. radix מִשְׁפָּט Id est, prestigium, præstigiator, qui circumstantibus oculos ita præstringit ut, non aduertant dolum, resq; aliter videre faciat quàm sint: unde prestigium, incantatio, delusio, falsa ostentatio. Potest etiam מִשְׁפָּט reddi fascino, fascinator: est autem fascino, maleficium infero. אֲדוֹמֵי־אֵת à אֵת adulterare. וְשֹׁבְעֵי־אֵת à וְשֹׁבְעֵי Niphal, iurare.

וְשֹׁבְעֵי־אֵת ab עֲשֵׂה quod est nolle reddere proximi rem, quæ peruenit ad manus eius, vel per depositum, vel mutuum, vel obligationem ut merces mercenarij. Ra. Selo. ait, עֲשֵׂה est negare nec reddere mercedem mercenarij.

וְשֹׁבְעֵי־אֵת Benoni Hiphil à וְשֹׁבְעֵי: subintellige מִשְׁפָּט Sic enim Kimchi interpretatur: qui declinant iudicium aduenæ. Vide, num verbum וְשֹׁבְעֵי referendum sit, non solum ad אֵת sed etiam ad אֲדוֹמֵי־אֵת. Præt. Cal. à יָרָא: Cametz sub iod, propter adfixum est mutatum in scheua.

Quoniam ergò per incantatores, periuros, Deum non timentes, intelligendi sunt, primæ tabulæ transgressores: per adulteros, retinentes vi mercedem mercenarij, opprimentes viduam, pupillum, aduenam, secundæ tabulæ præuaricatores. Instituit doctrinam eiusmodi pœnitentialem sonaturam in nouo testamento: vultq; docere. Concionatores Evangelicos in Ecclesia doctrinam à pœnitentia orfuros, peccataq; utriusq; tabulæ ualde reprehensuros, comminationibus diuinis, exemplisq; iræ: CHRISTVM QVE non nisi resipiscentibus & credentibus, peccata remissurum, iuxta methodum, μετανοείτε καὶ πιστεύετε.

שְׁבוּתָהּ

לא שניתי Quemadmodum latinis verto : sic Ebraeis שנה mutare : quandoque neutraliter & absolutè ponitur. Præteritum est שניתי Id est, mutavi. s. me : vel, non mutavi illud. s. quod dixi. Sic exponit Abenezra לא יקרה לי שניתי Id est, non eueniet mihi ulla mutatio. Docet igitur : vt legis rigor erga transgressores non resipiscentes est immutabilis. Sic promissiones etiam de CHRISTO, per omnes Prophetas factas, haud mentiri, sed omnes credentibus esse Amen & Ita in CHRISTO. Quemadmodum enim ante legem, promissio de remissione peccatorum vitæque æterna facta est : credentesque seruauit. Ita post legem datam, sine lege, credentibus firma seruatur promissio : instar Abrahamæ, qui Deo credidit, quod est illi ad iusticiam imputatum. Nisi resipiscant increduli : quod Deus illis comminatur, accidet immutabiliter.

בני יעקב לא בליהם. Per בני יעקב vult intelligi reliquias saluandas, iuxta illud : Nisi Dominus reliquisset nobis semen. Negatio לא reliquias illas Iudæorum duntaxat saluandas indicat. בליהם Præt. à בלה Cal. desiccare, consumi, finire. Vult dicere ad Iudæos incuruicernicum pecus : quod semper contra Deum peccarint, id non tollere ueritatem promissionum diuinarum, quæ resipiscentibus, sine legis operibus & meritis, remissionem & vitam promittunt : sed etiam illos & nos docere : quod pauci sunt credituri promissionibus & saluandi : cæteris ob id pereuntibus, vel quod Legem & Euangelion contemnunt ex æquo, vel quod legis operibus iustificari saluarique conantur, sine fide promissionum diuinarum : quarum pœnitere Deum non potest, vt ait Paulus.

4. **Q**UARTVS LOCVS, Iudæos accusat inobædientiæ : hortatur ad pœnitentiam, resipiscentibus bona promittens : describit, quasi duabus nouis concionibus, inobedientiam & impietatem Iudæorum duplicem : hoc est, non modo verbi ministris debitam mercedem negantium, sed etiam verbi ministerium Epicureum in modum contemnentium.

למימי putant Ebraei Lamed redundare, sicut Paralip. 7. accusat Iudæos inobedientiæ : sicut Act. 7. Stephanus ait, illos non seruasse legem.

ושוב vocat ad pœnitentiam : resipiscentibus bona promittens verbo ושוב : sicut Ex. 20. ero misericors.

ואמר docet Malachias : quomodo sit concionibus suis oblatratum à canibus Iudaicis : baubantibus, se nolle sceleris cuiusuis à Malachia coargui, quia nullius sibi conscii sint, & populus Dei sint, iuxta promissiones.

תקבע responsio Prophetæ : generatim exponens, velut primæ concionis accusationem primam, aduersus negantes ministris debitam mercedem in lege. Sicut enim Deus ait Iere. 7. transite ad insulas Chitim & videte : ita prouocat hic ad ritus omnium gentium, dijs suis religionem summa tribuentium quod deberi putant : at soli Iudæi, non dant, quod debent secundum legem, Deo viuenti. רבב rapere : spoliabitne homo Deum ? Alij sic : nunquid rapiet homo Deum (quæ Dei sunt) quod

quod vos rapitis me : quæ mea sunt. אֱלֹהִים Chaldæus cum antiquis Rabinis interpretatur יוֹדֵעַ iudicem. q. d. homo non audet facile spoliare iudicem suum terrenum : & vos audetis me spoliare iudicem cœlestem : Dum enim decimas sacerdotibus detrahitis : idem est ac si me spoliaretis.

בְּמַה קִּבְּעוּךָ exponitur quomodo relatrarint impij Malachia, generaliter accusanti negatores debitæ mercedis : notanturq̃ Iudæi, quod defendunt id tanquam iustum, quod gentium ratio censet sacrilegum esse. Vocabulis תַּמְעִשׂ וְהָרַבִּית exprimit speciatim accusationem primam, volens dicere, in ijs quæ vos Iudæi sacerdotibus debetis, ad sustentationem ministerij, dare : vim affertis mihi, legemq̃ transgredimini Leviticam. Dicitur autem תַּמְעִשׂ à רָם eleuare : quia oblatio leuabatur, ac sursum deorsumq̃ mouebatur.

בְּמַאֲרָה אַתֶּם וְאֵרִים maledictione vos maledicti estis. Minatur sacrilegis calumniatoribus pœnas, volens dicere : quia sacrilegi estis in me, facio vt omnia vestra corrodamur, nec letemini de professione vestra : imò, dum penuriam patimini, & culpam in me reijcitis, eo me rapitis etiam mihi. Est enim Pathetica locutio קִבְּעִים תַּגְרִי בְּלֹו q. d. Omnes estis gentiles & sacrilegi.

חֲבִיבֵי Obiurgationi subiicit hortationem, ad dignè ministros alendos, volens dicere : ante omnia videte, vt ministris verbi sit optimè prospectum : quod uidelicet in otio sacro discere & docere possint miseros mortales verbum Dei. Non enim scriptura dignè tractari potest ab ijs, qui sunt de victu solliciti : propterq̃ victum laborare coguntur. Testis est Siracides 39.

Sin ergo בְּלֹו תַּמְעִשׂ attuleritis, id est, si libenter & integrè persolueritis quod debetur secundum legem sacerdotibus, vt ministerium sustentetur : omnia vobis succedent, teste CHRISTO dicente, Quærite primò Dei regnum & iusticiam eius : tum omnia vobis adiicientur. O quàm necessaria est hæc & reprehensio & adhortatio ijs, qui negligunt verbi ministros : siquidem nemo satis credere potest considerareq̃, quantum inde veniat damni : si prædicatores CHRISTI negligantur aut defraudentur. בית האוצר Id est, repositorium frumenti aut rerum ad victum necessariarum ab אוצר reponere, condere.

אֲפֹתָהּ Promissiones addit hortationi. Aperire אֲפֹתָהּ est pluerè.

וְהָרַבִּית Præt. Hiphil à רָם

עַד בְּלִי רִי Id est, usq̃ sine sufficientia : vt sufficientiæ non sit finis. Abenezra sic interpretatur. לא אֶרֶב רַק יוֹתֵר Id est, non modo satis, verum plus quàm satis. Kimchi referens ad vasa & horrea, dicit : עַד שֶׁלֹא יִסְפִּיקוּ Id est, donec non suppetant vobis vasa & horrea. Haftenus de prima benedictione.

וְעֵרְתִי לָכֶם בְּאֵבֶל Per אֵבֶל intellige vermes corrosores segetis & fructuum. Ra. Sal. interpretatur בְּחִסִּיל וּבִגְוִם Id est, rubiginem & erucam. Fut. Hiphil à שָׂחַת.

וְאֵשׁוּר

ואשר Præt. Pihel ab אשר Id est, beatos vos dicent. Abenezra causam exponit dicens כי אני חפץ בכם.

אך tam fertilem & pacatam: qualem omnes gentes habere cuperent. Causam exponit Ra. Sal. כי ארץ שהפני בה Id est, quia terra est quæ mihi placet. Haftenus de concione decimali: nunc de ultima.

והריכם sunt blasphemæ voces populi contra Prophetas: ex eo potissimum ortæ, quod Prophetæ semper nunciarent CHRISTVM venturum, & semper contrarium adpareret: ita vt, propter eiusmodi procrastinationem, gannirent CHRISTVM nunquam venturum: & gentes Iudæis esse sceliciores, interim populus Dei uocatis. וכן שוא עבר אלהים ומה בצע Voces sunt impiorum offensorum cruce, quæ ministerium sequitur, propter crucem etiam verbum negantium & ad mendacia deficientium, ita vt apertè fateantur nil esse cum religione: quia nemo sit in mundo fortunatus, nisi impius Ps. 73. Non solum accusat Iudæos alterius peccati, nempe verbi ministerij contemptus: orti ex eo, quod viderent, cum gentes Atheas, tum fratres impios gloriantes se populum esse Dei: sceliciores esse pijs legem seruantibus. Verum etiam reprehendere ac dicere vult: nimis dura, aspera, crudelia sunt verba contra Prophetas meos vestra: non volo nec possum ferre diutius voces blasphemias vestras: quibus pios infelices propter crucem, impios ob successum felices, prædicatis.

קוריה humiliter, obscurè, pullatis uestibus: ארר quod in Cal. significat, nigrescere, tenebrescere, pullatis, id est, nigris indui uestibus.

וימלט Fut. Niphal à מלט euadere.

5. QUINTVS LOCVS exponit: Quomodo Christiani videntes mundi peruersitatem, Euangelijque persecutionem, sese confortantur: quidque Deus mœstis & inuocantibus boni promittat.

והריב Præt. Nifhal à רברב loqui: locuti sunt. Confortati sunt in aduersis & persecutionibus איש אל רעהו Id est alter alterum.

ויראי sunt Christicolæ: timentes Dominum, id est, colentes per Spiritum sanctum, verum Deum & Patrem domini nostri IESV CHRISTI.

ויקשב Fut. Hiphil pro ויקשיב & contra. Animaduertit quid agatur: teste Psal. 33.

והשמע Audit gemitus inuocantium Psal. 10.

והכתב & scriptus est libellus memorialis coram ipso. וכתב ספר זכרון à כתב in Cal. scribere: Fut. Niphal per Vau Hipuch in Præt. versum. Quis autem ille memorialis libellus coram Domino scriptus? quia Deus secundum scripturas Propheticas & Apostolicas omnia facit: nil aliud potest esse quàm vniuersa scriptura sancta, comminationibus aduersus impios, & promissionibus factis pijs, scatens. Ecquibus autem vniuersa scripta sit profitque: quæris?

ויראי ליראי דתורה ולחשבי שמו timentibus Dominum, & meditantibus nomen eius. Qui sunt illi? qui spiritu Dei aguntur: vt Pauli verbis vtar. Quemadmodum enim supra duobus verbis ויראי ויחשבי ita hic duobus

F

bus

bus יראי וְחֹשְׁבֵי christianismus expressus, seu Ecclesia catholica. Vult ergo dicere: pios in tribulatione non murmurare: sed inuicem ita consolari solere, quòd Deus audit sanctorum preces: super comminationes aduersus impios, & promissiones factas pñs, uidelicet in fide specē fundatas: sicut Psal. 10. faciunt. Pergamus explicare ξὺν κρισίῳ diem aduentus eius primi & secundi. Quid enim aliud uult intelligi uerbis his לַיּוֹם אֲשֶׁר אָנֹכִי quàm aduentum, non solum humilitatis suæ primum in carnem, quo docturus erat mundum, quid in aduentu secundo futurum esset: verum etiam secundum maiestatis suæ, quo iudicaturus est mundum iuxta doctrinam in aduentu primo factam? Obserua tria beneficia magna Christianis exhibita.

ו. חִיר לִי סֶגְלָה. Phrasis ex Mose Ex. 19. eritis meum peculium, id est, proprii, singulares, præcipui, dilecti, præ cunctis populis. Dicuntur hæc וְרָרָה מִשָּׁל בְּנֵי אָדָם Id est, ὡς υἱοὶ ἀνθρώπων more filiorum hominum.

2. **חַמֵּל אֶת הַמַּלְאָכִים** à **חַמֵּל** parcere. Subindicat in regno CHRISTI resipiscentes habituros & remissionem & liberationem, vt Col. 1. Paulus de CHRISTI regno gloriatur. Emphasin habet quod ait **בְּנֵי תַעֲבֹד אֱלֹהִים** exhæredat enim pater filium malum. Sic Psal. 103. particula **רַחֵם עָלַי יְיָ** Id est, miseretur se timentium. Vera fides nunquam est sine vera poenitentia.

3. **וְשִׁבְתֶּם וְרָאִיתֶם** Præf. Cal. **וְרָאִיתֶם & שִׁבְתֶּם**. Siue conuertemini siue reuertemini transferas : in primum & secundum aduentum respicit. Quod enim in primi aduentus doctrina uidemus per speculum in ænigmate, cognoscimusq; ex parte conuersi & morituri : hoc in secundo aduentu refuscitati et clarificati, uidebimus facie ad faciem, et agnoscemus ut cogniti sumus. Vult ergo dicere summam : timentes Deum & recordantes nominis Dei, id est, **CHRISTVM** confitentes inuictè, non solum in nouo Testamento peculium Dei declaratum iri, hoc est, proprios seu filios Dei & hæredes Dei in **CHRISTO** per Euangelij prædicationem, eorumq; fidem constantem & confessionem inuictam : verum etiam in nouissimo die reuelatum hoc iri coram tota creatura, illos esse filios & hæredes Dei, cohæredes autem reconciliatoris ipforum **CHRISTI** : cum dicetur ad Christianos, Venite benedicti : ad impios verò persecutores ipforum, Ite maledicti in ignem æternum.

CAPVT QVARTVM.

וְיֵהָיוּ	כַּתְנִירָא	פַּעִיר	אַתָּא	יומָא	הָא	אֲרִי
ὡς ἔσονται & erunt da werden sein	ὥστε ὁ κλίβανος velut clibanus wie ein ofen	καυμένην ardens der brennen sol	ἔρχεται venit kومت	ἡμέρα dies ein tag	ἰδοὺ ecce Siehe	ὅτι nam denn
						בְּל

בל זרים ובל עשה רשעה קש

בל	רשיעיא	ובל	עבדי	חטא	בקשא
πάντες	ὑπερφανοί	ὡς πάντες	παιδῶντες	ἀνομοί	ἡ καλάμη
omnes	superbi	& omnes	agentes	impiē	stipula
alle	verechter	vnd alle	die handeln	gottlos	stro

ולחט אתם חיום חבא אמר יחזק

וילחיה	יחזק	יחזק	חבא	אמר	יחזק
καὶ ἀνάψεται	αὐτοὺς	ἡ ἐξ ἡμέρας	ἡ ἐξ ἡμέρας	λέγει	ὁ κύριος
& succendet	illos	dies	ventura	inquit	Dominus
sie vnd wird anzünden	sie vnd wird anzünden	tage	der zukünftig	spricht	der Herr

עבאות אשר לא יעזב להם שרש

עבאות	י	לא	יעזב	להם	שרש
δ' παντοκράτωρ	ἡ	οὐκ	ὑπολείψει	αὐτοῖς	ῥίζαν
exercituum	qua	haud	relinquet	illis	radicem
Sebaoth	derselb	nicht	wird lassen	inen	wurzel

וענת: וזרחח לבם יראי שמי שמש

והיה בר	והיה בר	והיה בר	והיה בר	והיה בר	והיה בר
καὶ κλημα	καὶ κλημα	καὶ κλημα	καὶ κλημα	καὶ κλημα	καὶ κλημα
& ramum	& ramum	& ramum	& ramum	& ramum	& ramum
noch zweige	noch zweige	noch zweige	noch zweige	noch zweige	noch zweige

ענקת: ומרפא בכנפיה: ויצאתם

בוכה	בוכה	בוכה	בוכה	בוכה	בוכה
τῆς δικαιοσύνης	τῆς δικαιοσύνης	τῆς δικαιοσύνης	τῆς δικαιοσύνης	τῆς δικαιοσύνης	τῆς δικαιοσύνης
iusticie	iusticie	iusticie	iusticie	iusticie	iusticie
der gerechtigkeit	der gerechtigkeit	der gerechtigkeit	der gerechtigkeit	der gerechtigkeit	der gerechtigkeit

וששתם בעגלי מרפא: ועסותם רשעים

והיה	והיה	והיה	והיה	והיה	והיה
καὶ καταπατήσετε	καὶ καταπατήσετε	καὶ καταπατήσετε	καὶ καταπατήσετε	καὶ καταπατήσετε	καὶ καταπατήσετε
& proteretis	& proteretis	& proteretis	& proteretis	& proteretis	& proteretis
vnd werd zutreten	vnd werd zutreten	vnd werd zutreten	vnd werd zutreten	vnd werd zutreten	vnd werd zutreten

בי יחזק אמר תחת בפות רגליכם

ארי	יחזק	קטמא	תחת	בפות	רגליכם
ὅτι	ἔσονται	ὡς ὁδὸς	ὑποκάτω	τῶν σίσων	τῶν ποδῶν ὑμῶν
nam	erunt	cinis	sub	plantis	pedum vestrorum
denn	sie sollen werden	aschen	vnter	tappen	ewer fus

ביום אשר אני עשה אמר יחזק

ביום	אשר	אני	עשה	אמר	יחזק
ἐν τῇ ἡμέρᾳ	ἐν τῇ ἡμέρᾳ	ἐγώ	ποιῶ	λέγει	ὁ κύριος
in die	in die	ego	faciam	inquit	Dominus
am tage	am tage	ich	machen wil	spricht	der Herr

זְבָאוֹת : זְכוֹר תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי

זְבָאוֹת ὁ παντοκράτωρ exercituum Sebaoth	זְכוֹר μνησθε mementote gedenkt	תּוֹרַת νόμος Legis des Gesetzs	מֹשֶׁה Μωυσε Mosis Mose	עַבְדִּי τῷ δούλῳ μου ferui mei meines Knechts
--	--	--	----------------------------------	---

אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֹרֶב עַל כָּל

אֲשֶׁר καθότι quam das	צִוִּיתִי ἐνετάλαμιν mandavi ich befohlen hab	אוֹתוֹ αὐτῷ illi im	בְּחֹרֶב ἐν ὄρει in Horeb zu Horeb	עַל πρὸς ad an	כָּל πάντα cunctum das ganz
---------------------------------	--	------------------------------	---	-------------------------	--------------------------------------

* יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים : הִנֵּה אֲנִי

יִשְׂרָאֵל Ἰσραηλ Israëlem Israel	חֻקִּים προσάγματα rituum der gebot	וּמִשְׁפָּטִים καὶ κρίματα & iudiciorum vnd der rechten	הִנֵּה ἰδοὺ ecce sibe	אֲנִי ἐγώ ego ich
--	--	--	--------------------------------	----------------------------

* שְׁלַח לְבָם אֵת אֱלֹהֶיךָ חֲבִיָּא לִפְנֵי

שְׁלַח ἐξαποστέλλω mittam wil senden	לְבָם ὑμῖν uobis euch	אֵת τοῦ ipsum den	אֱלֹהֶיךָ ἐλίου Eliam Eliæ	חֲבִיָּא τοῦ προφήτου Prophetam den propheten	לִפְנֵי πρὶν antequam ehedem
---	--------------------------------	----------------------------	-------------------------------------	--	---------------------------------------

* בּוֹא יוֹם יְהוָה חָדָר וְחִזָּק : וְהָשִׁיב

בּוֹא ἔλθω ueniat come	יוֹם ἡμέραν dies der tag	יְהוָה κυρίου Domini des Herrn	חָדָר πῶς μέγας magnus der gros	וְחִזָּק ἢ ἐπιφανῶς & terribilis vnd schrecklicher	וְהָשִׁיב καὶ ἀποκαταστήσῃ & conuertet vnd sol bekehren
---------------------------------	-----------------------------------	---	--	---	--

* לֵב אֲבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל

לֵב καρδία cor das hertz	אֲבוֹת πατέρων patrum der Väter	עַל πρὸς ad zu	בָּנִים τῶν υἱῶν filios den Kindern	וְלֵב καρδία & cor vnd hertz	בָּנִים τῶν υἱῶν filiorum der Kinder	עַל πρὸς ad zu
-----------------------------------	--	-------------------------	--	---------------------------------------	---	-------------------------

* אֲבוֹתָם פֹּה אֲבוֹא וְהִכִּיתִי אֵת

אֲבוֹתָם πατέρες αὐτῶν patres eorum ihrer veteren	פֹּה μὴ ne das nicht	אֲבוֹא ἐλθὼν ueniam ich come	וְהִכִּיתִי καὶ πατάξω & percutiam vnd schlahe	אֵת τὴν ipsam das
--	-------------------------------	---------------------------------------	---	----------------------------

* חֲאָרֶץ חֶרֶם :

חֲאָרֶץ γῶν terram erdrich Quar	חֶרֶם ἀνάθεμα anathemate mit dem Bann
---	--

4. **Q**UARTVM CAPVT DE ADVENTV CHRIS-
TI, & præcurfore eius Iohanne Baptista: primum docet impijs
aduentum CHRISTI fore terribilem ac exitialem: Secundò, vaticini-
atur pijs aduentum CHRISTI futurum iucundum & salutarem:
Tertiò, depingit fructum magnum & incrementum obuenturum Ec-
clesiæ, per aduentum CHRISTI: Quartò, Iudæos adhortatur, vt
maneant sub pædagogo Mose, donec oriatur Sol iusticiæ CHRIS-
TVS: Quintò, promittit Iohannem Baptistam, eiusq; officium descri-
bit. Caput ergo diuidamus in locos quinque.

1. **P**RIMVS LOCVS vaticinatur: vtrumq; aduentum CHRIS-
TI, futurum impijs tristem & damnabilem.

י"ם tempus utriusq; aduentus CHRISTI significat: uidelicet pri-
mi, in quo docebitur ac fiet, secundum quod mundus iudicabitur in ad-
uentu secundo.

בְּעֵר בְּתַנּוּר indicat CHRISTVM in aduentu suo primo: Iudæis &
Gentibus non resipiscantibus & incredulis Euangelio suo ignito Dei
sermone, perq; linguas Apostolorum igneas: comminaturum ignem
æternum: In secundo autem aduentu condemnaturum ad ignem æter-
num: sicut ait Psalmus, Pones eos ut clibanum ignis. Quod nimirum
ardere velut clibanum diem aduentus CHRISTI, id est, Deum iras-
tum minitari damnareq;, exprimit his uerbis וְלִהְיוּ אֶתְּךָ q.d. quod in pri-
mo aduentu saluator comminatus est Euangelij persecutoribus, in se-
cundo aduentu iudex seueriter & immisericorditer exequetur. Vocat
autem impios saluari nolentes in aduentu primo, & quibus infernus est
paratus in aduentu secundo וְעֵשָׂה וְעֵשָׂה יָרִים Id est superbos & temera-
rios utriusq; tabulæ præuaricatores: Puto non solum nec Ecclesiasticè
neq; Politicè secundum legem viuentes, sed etiam persequentes Euan-
gelion CHRISTI parricidaliter.

Ecquid autem in aduentu CHRISTI primo, quid in secundo, mer-
cedis accipient, Heroes isti Iudæorum & gentium, nil agentes in omni
vita, nisi vt præuaricentur ac Euangelion persequantur: quid denique
sunt coram Deo?

שֶׁבֶל אֶשׁ colligere: stipula, id est, pabulum ignis temporalis &
æterni in utroque aduentu futuri. In primo: Iudæi cum regno & sa-
cerdotio, uelut ab igne stipula consumti sunt, propter CHRISTVM
occisum, Da. 9. Quot & quantæ mutationes imperiorum gentilium ac
ruinæ sunt factæ, propter Euangelij contemptum? In secundo aduentu,
pones omnes impios mundi, velut clibanum ignis: quia consilium inie-
runt contra te, quod efficere nequiverunt.

Quid autem horribilius dici possit: quàm interitum contemptorum
& præuaricatorum fore perpetuum & immutabilem: vt Propheta
Phrasi prouerbiali subindicat dicens לֹא יָעֻזְבָּ לָהֶם שָׁרָשׁ וְעֵנָת Vult enim
docere comminatio prouerbialis: illos non modo funditus extingui
nec reparari posse: quemadmodum ait Da. 9. Iudaismum vastatum
nunquàm instauratum iri, Sed etiam in damnatione immutabili pœnas

quoque æternas luere: sicut Eſaias inquit, Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.

Primus ergo locus de perenni & immutabili interitu Antichristorum (cum animabus & corporibus, consilijs & bonis, propter quæ neglexerunt CHRISTVM) quem, ad pœnitentiam vocans omnes saluator misericors, ideo non resipiscentibus et incredulis denunciat in aduentu primo, quoniam in secundo aduentu iudex immisericors dicet, Ite maledicti in ignem æternum.

2. SECUNDVS LOCVS docet: quibus iusticiæ sol CHRISTVS exoriturus sit, eiusque aduentus primus & secundus profuturus.

שמש Quemadmodum Messias non solum ideo dicitur Sol, quod in aduentu suo primo, resipiscentes & credentes, diuinis promissionibus ceu radijs, sic illuminat ad videndum suam æternam salutem in CHRISTO, quàm sol hic visibilis oculis mortalium fulget, ad cernendum quid agere, quoue meare debeant interdiu: verum etiam quod in secundo aduentu, reddet Christianos immortales, tamque claros, quàm sol est: Sic enim ait Matth. 13. Iusti fulgebunt vt sol, in regno patris eorum. Ita שמש צדקה dicitur, factus à Deo generis humani iusticiæ: quia reddit in primo aduentu, credentes promissioni, iustos coram Deo, per solam fidem: in secundo autem aduentu, resuscitatis ex mortuis, largietur etiam iusticiam æternam: testibus Iohanne & Paulo.

Quibus autem orietur sol iusticiæ: promittens in aduentu primo vitam æternam: quam in secundo præstabit. Nam צדקה prædicationem Euangelij, seu promissionis gratiæ diuinæ, significat: vnicum illud mundi lumen, sine quo sunt omnia nox atra. Respondet Messias ipse dicens. צדקה לכם יראי שמי יראי שמי Sunt autem יראי שמי ipsissimi de quibus ait: Eſa. 66. Ecquem respiciam nisi afflictum & contritum spiritu & tementem sermonem meum? Hoc est, pectora contrita, pœnitentiam agentia, ac remissionem peccatorum & vitam æternam, propter solam Dei misericordiam promissam in CHRISTO petentia: more Dauidis in Psalmis exercentis hanc artem saluandi.

Vult ergo CHRISTVS verbis his צדקה לכם יראי שמי יראי שמי Ecclesiam ueram affari et promittere se duntaxat lege mortificatas conscientias, è profundis, instar Dauidis, misericordiam in CHRISTO promissam implorantes: non aliter illuminaturum Euangelio suo, spirituque certificaturum de remissione vitæque æternæ: quàm sol splendore suo mundum illustrat tenebrosum. Quod iam factum esse, cum gaudio testatur pater Eliæ dicens Luc. 1. visitauit nos Oriens ex alto sedentes in tenebris & umbra mortis: vt dirigat pedes nostros in viam pacis. Id est, doceat in aduentu primo, quod in secundo, nos credentes, illi reddat immortales.

Arbitror omnia Dei beneficia per Euangelion in primo aduentu promissa, & in secundo præstanda: vocabulis duobus sequentibus exprimi.

בבניה

כְּנוֹמִיָּה sub alis eius: Per autem alas intelligo, Euangelion & Sacramenta eius in primo aduentu: salutem autem æternam in secundo aduentu. Comparatur doctrina alis: quia conscientia per legis comminationes mortificata: non aliter in aduentu primo, fide promissionum & Sacramentorum usu, confugiunt in periculis, sub tutelam & redemptionem CHRISTI: in quo omnis plenitudo Deitatis corporaliter inhabitat, ad euadendum maledictum legis æternum, & consequendam salutem æternam in aduentu secundo: quàm pulli metuentes sibi à miluo, sub alas gallinæ protectricis confugere assolent.

Per autem מְרַפֵּא à מְרַפֵּא mederi: medicinam, aut sanitatem: intelligo: non solum mediationem CHRISTI inter Deum iratum & homines implorantes 1. Ti. 2. propitiationem pro nostris peccatis. 1. Io. 2. intercessionem ac defensionem ad dextram Dei Ro. 8. Sed etiam donationem æternæ beatitudinis in extremo die Matth. 25.

Vult ergo docere: CHRISTI regnum esse nil aliud, quàm remissionem & liberationem, secundum omnes promissiones de CHRISTO: nimirum in quo pauidula conscientia legis comminationibus territa, non aliter à Mose, tanquam à miluo, confugiunt ad CHRISTI promissiones: quàm pulli timidiusculi sub alas gallinæ protectricis. Horum illud CHRISTI Matth. 11. Venite ad me omnes afflicti, Et illa exprobratio Matth. 23. Quoties te congregare volui, ceu gallina congregat pullos suos, & noluisti? Summa CHRISTVS ab illis illuminando & iustificando corda per fidem, Sol iusticiæ dictus: venit tantum peccatoribus resipiscentibus & credentibus: regnum habet gratiæ, in quo peccatoribus resipiscentibus, semper ianua cœli patet, usque ad diem extremum. Testis est Psalmus 110. Tu es sacerdos in æternum.

3. TERTIVS LOCVS est de fructu & incremento regni CHRISTI, fideique Christianæ: describens Ecclesiæ CHRISTI charitatem, salutem, potentiam in CHRISTO spiritualem.

יֵצֵא Egređi, est: fidem operari per charitatem: Requirit enim Paulus fidem intus cum Dei promissione manentem: & charitatem per opera legis ad proximum egredientem.

רַבִּינִים à רַבִּי multiplare: & pingues eritis. Significat: Christianos exilire gaudio, ad confitendum CHRISTVM: facereque opera charitatis tam libenter ac liberè, quàm bona arbor natura necessarioque fructus bonos fert: teste CHRISTO Matth. 7.

בְּעֵגְלֵי Comparat ideo Christianos vitulis saginatis: quia per Euangelion donis spiritus adeò saginantur: vt fiant hostiæ Dei, non erubescientes, propter CHRISTVM, omnia facere & pati. מְרַפֵּא est locus: ubi saginantur oues & altilia.

Vult dicere: Ecclesiam CHRISTI, per Euangelion fidei iusticia saginatam, & donis spiritus Sancti pinguem: adeò lætam semper in CHRISTO futuram: vt non modo canat ex animo Psalmum vicesimum tertium: sed etiam, instar vituli saltantis, liberè prodeat exul-

tetq̃ ad benefaciendum Ecclesiæ Dei viuentis: propter quam & dona conferuntur, vni sic, alteri sic. 1. Cor. 12. Haftenus de fructu & incremento: nunc de potentia.

אָפּעסוֹתָם אֶפְסָם calcare, opprimere, contundere: vnde מוֹסֵם mustum, quia per calcationem & contusionem vuarum exprimitur. Significat: fide, patientia, spe, Christianos vincere mundum: vt Heb. 11. dicitur, Sancti per fidem vicerunt regna. Per mundum autem intelligo, membra Ecclesiæ falsæ: quos Propheta vocat hic רִשְׁעִים hæreticos, tyrannos, Epicuri de grege porcos, Ecclesiam veram ore, dolis, manu persequentes. תַּחַת בְּפוֹת רִגְלֵיכֶם Id est, licet impij vos pios adfligant, occidant, comburant, propter CHRISTVM: attamen, vi ministerij Euangelici, precumq̃, efficietis: vt illi perpetuò ferre cogantur, quod vos ad tempus ferre cogunt. Sed hoc non credunt in hac lachrymarum valle: donec experiantur in gehenna: testibus Philonis capite sexto, & Pauli 2. Thess. primo.

4. **Q**UARTVS LOCVS hortatur Iudæos: vt mancant sub pædagogo Mose, donec illis SOLIVSTICIÆ CHRISTVS exoriatur.

Per מִשְׁפָּטִים חֻקִּים אֲוִירָה intelligo: non solum decalogum, illum docentem, in tabula prima colere Deum, in secunda proximo seruire: verum etiam Leuitica sacra, passionem CHRISTI præfigurantia.

וְזָכַר mandat Iudæis, vt ante CHRISTI aduentum in carnem: ideo fideliter seruent Mosi legem, quia non sit in aliud data, nisi vt sit Pædagogus ad CHRISTVM: qui finis est legis ad iusticiam omni credenti promissionibus Dei & CHRISTI.

בְּחֹרֶב Locus in quo Lex data est indicatur: nempe Sinai mons, in regione Midianitarum.

עַל כָּל יִשְׂרָאֵל populum ideo nominat, cui lex præscripta est: vt non solum discatur, legem in populo Iudaico mansuram usq̃ ad CHRISTVM: sed etiam sciatur, CHRISTVM mundi saluatorem ex populo Iudaico nasciturum esse: Quod Moses Deut. 18. confirmat dicens: Suscitabit Prophetam ex fratribus tuis, hunc audite.

Censet Philippus: monitionem de lege seruanda, præcipuè respicere confusiones, quæ sub Ocho, dein sub Antiocho, secutæ: propter quas & addi consolationes de aduentu Messiae & præcurfore Elia.

5. **Q**UINTVS LOCVS promittit Eliam, id est, Iohannem Baptistam: expingit diem CHRISTI: Iohannis officium describit: cur sit missus exponit.

אֵלִיָּה Non est ille, qui 3. Re. 18. curru vectus est in cœlum igneo: & de quo Ra. David ita אֲחֵר שִׁיחִיָּה אֲחֵר בָּגָזָה שְׁלֵחָנָו Id est, postquam viuificauerit ipsum corpore: mittet eum ad Israellem ante diem iudicij. Sed est Iohannes Baptista: referente CHRISTO Matth. 11. Ipse est Elias. Dictus est autem Iohannes, Elias: quòd Eliæ spiritu præditus esset. Testis est angelus Luc. 1. dicens: Præcedet Dominum

minum spiritu & virtute Eliæ. Vult ergo dicere Propheta: tantisper Legi Mosaicæ pareatis, quoad veniat Iohannes Baptista, digito monstraturus Messiam, ac dicturus: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Quanquàm interim non possim inficias ire: neutiquam vanum fuisse rumorem Iudæorum de aduentu Eliæ ante diem iudicii: Venit enim Elias cum Mose ad CHRISTVM in montem Galileæ Thabor: quo declarauit imperator vitæ CHRISTVS: se non esse Deum mortuorum, sed viuentium.

לפני בוא יום Per יום tempus vtriusq; aduentus intelligo. Dictus ideo quod in vtroq; aduentu magna beneficia sit collaturus in credentes illi, secundum magnificas Dei promissiones: sicut & CHRISTVS hanc prophetiam implens dicebat Matth. 11. Ite & nunciate Iohanni quæ videtis & auditis: cæci vident, surdi audiunt, leprosi mundantur, pauperes euangelizantur, mortui resurgunt. In secundo autem, mirandus adparebit in omnibus sanctis, qui crediderunt eius verbo, teste Paulo. Ideo verò dictus est הנורא, quod in aduentu primo positus in ruinam multorum, videntes excæcat, cæcos illuminat, potentes deijcit, humiles exaltat, incredulis damnationem æternam adnunciat, opera Diaboli destruit. In secundo autem horrendus iudex adparebit Antichristis, Euangelij persecutoribus. Subindicat ergo talibus Epithetis Propheta Malachias: vtrumq; aduentum CHRISTI: futurum christianis iucundissimum & saluberrimum: Antichristis verò miserrimum & amarissimum: perpetuò. Testis est CHRISTVS Matth. 25. dicturus ad Christianos, Venite benedicti in regnum patris mei: Ad impios verò, Ite maledicti in ignem æternum.

אשוב לך אבות in Cal. conuerti, redire אשוב in Hifhil conuerti redire fecit, reduxit. Corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres, conuertit: docendo pœnitentiam & fidem, instar patrum: vt auditores sui videlicet, non solum viuant secundum legem vt patres: sed etiam credant in Messiam à se digito monstratum, vt patres in eundem crediderunt venturum. Vult igitur officium concionandi Iohannis describere ac docere: summam vniuersæ doctrinæ Iohannis Baptistæ futuram, vt omnes resipiscentes secundum legem, & credentes in CHRISTVM vt patres: eandem fidem & partem habeant cum patribus in regno cœlorum: siue crediderint in CHRISTVM oculis visum, siue de illo tantum audierint & crediderint in non visum. Quam sententiam Lu. 1. Angelus, hunc locum citando explicandoq; confirmat. Repperit Baptista Iudaismum sectis Phariseorum & Saduceorum ita corruptum: vt satis haberet negocij, corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres, conuertendi.

והביתי Præt. Hifhil à נבה percutere: percuti faciam. והביתי propriè vastitatem significans à נבה excidere, perdere: interpretor ego simpliciter quod non licet redimere sed consumi oportet: vt Paulus vtitur vocabulo vl. Cor. dicens: Qui non amat Dominum IESVM sit Anathema Maharam Motha. Vult ergo dicere: ne totus pereat mundus ob incre-

ob incredulitatem & ignorantiam CHRISTI: sed reliquæ feruentur: ecce tempore prædicto, mittam Iohannem Baptistam, vocem clamantis in deserto: qui poenitentiam doceat & resipiscentibus digito monstrat saluatorem Messiam dicens: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi.

FINIS.

Candido Lectori.

Cum Typographus peteret chartam vacuum impleri: putavi me precium operæ facturum: si velut ἁγιστὸν κοινὸν adderem, explicationem loci difficilioris in Malachia singulorum interpretum: nimirum ut videat pius lector qui riuus cum fonte concordent.

Heb.

כי שוא שלח אמר יהוה אלהי ישראל ובסת חמס על לבושך

Cal.

ארי אם תגים לה פטרה אמר יי אלהי ישראל ולא תבס חטאת בלבושך

Græ.

ἐὰν μισήσῃς ἐξ ἀπόσταλον λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ: καλύψῃ ἄσέβεια ἐπὶ τὰ ἐννυμῖματά σου.

Hiero.

Cum odio habueris eam dimitte: dicit Dominus Deus Israel: operiet autem iniquitas vestimentum eius.

Luth.

Wer aber ir gram ist/ der las sie faren/ spricht der HERR der Gott Israel / vnd gebe ir eine decke des freuels von seinem fleid/ das ist/ Weil sie von dir geschmecht/ ist billich/ das sie von dir zu ehren gefleidet werde/ als die dein Weib gewesen ist/ vnd nicht so schendlich in elende verstorffen werde.

Sanct.

Qui odio habet dimittere potest: dicit Dominus Deus Israel: num ergo violentiam teget vestimento suo? Vatab. At teget (vnusquisque vestrum) iniquitatem sub veste sua, .i. vnusquisque vestrum emittet quidem uxorem quam odit, sed non dato libello repudiij: vnde fit vt nequeat alteri nubere.

Steph.

Quoniam odit dimittere: dicit Dominus Deus Israel: & eum qui tegit iniquitatem super vestimentum suum. Gloss. Thalmudistæ in מוסבא מסכת sic interpretantur. Si quis odio habuerit uxorem suam, det ei libellum repudiij ac dimittat. Hanc sententiam Chaldaeus & omnes quos

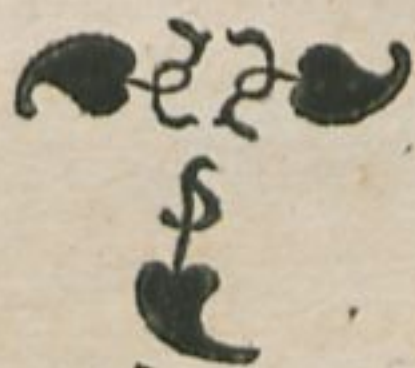
quos vidi sequuntur: excepto Abenezra qui sanioris iudicij. Natura autem Hebrææ linguæ repugnat interpretationi Rabinorum aliorum. Notum est enim nullum verbum (excepto Infinitiuo) sequenti annexi, nisi præcedens notatum fuerit accentu distinctionis, vel sequens habuerit præfixum Vau. Cum igitur verbum וַיִּשָּׁא non sit notatum accentu distinctionis, nec וַיִּשָּׁא habeat præfixum Vau, diciq; non possit Vau subintelligi: non video quomodo וַיִּשָּׁא hîc pro Imperatiuo sumi possit: sed existimo esse Infinitiuum, qui frequenter alijs verbis absque ulla copula subiungitur: vt sit sensus, Deum odio prosequi eum qui solius odij causa dimittit vxorem.

Alius ita.

Si quis odio habet, dimittere potest: ait Dominus Deus Israel: & operiat violentiam suam vestimento: vel, tegat violentiam cum veste sua, Id est, dato libello repudij: dimissæ ignominiam operiat additione vestitus honorarij. Nam וְ si, quum: עַל in vel cum: etiam significat. וְ quoq; additum בְּ redditur operiet, ab ob & pariet quasi denuò pariet: & Vau aptari possit cui uelis, vt sententia constet, dimitti quidem odiosam posse, verum lege charitatis seruata. Hæc ille. Quid proderit omnes interpretationes enumerare?

CONsidera tu candide lector: quis interpretum ad fontem propius accedat: & illum sequere. Certum est, linguam sanctam pati facillimè sibi verba propria linguarum omnium verbatim subiici, nec ullam ancillam dominæ refragari. Vbi verò translatio verbalis in locis difficilioribus obscurarit sensum: ibi primum excussis verborum Hebræicorum singulis apicibus grammaticè, dein paraphrasi translationis verbalis obscuritatem illustrari sic posse, vt verus Dei verbi sensus

elucescat. Quid est tot linguarum collatio verbalis: nisi certissima veritatis inuestigatio: & tot Bibliorum germani sensus exploratio?

KK 238

(X219.0290)

56.

מלכיה

MALACHIAS
PROPHETA:

CVM TRANSLATIONIBVS FONTIS EBRAICI:
CHALDAICA, GRAECA, LATINA, GERMANICA.

AC EXPLICATIONE GRAMMATICA:

LINGVAE ET PROPHETIAE.

ET INDICE MARGINEO

REGNI CHRISTI.

DOCTOR IOHANNES
DRACONITES.

Malach. 3.

*Citò veniet ad Templum suum Dominator, quem vos quaeritis:
& Angelus Testamenti, quem vos cupitis.*

